

**OBNOVA PAMÁTEK
2007**

**REKONSTRUKCE NEBO
KONZERVACE?**

Praha 2007

Název: OBNOVA PAMÁTEK 2007 - REKONSTRUKCE NEBO KONZERVACE?
Podnázev: sborník příspěvků k 7. konferenci
Autoři: kolektiv
Vydavatel: STUDIO AXIS, spol. s r.o.
Datum vydání: 3/2007
Vydání: 1. vydání

ISBN 978-80-239-9005-8

OBSAH

• Úvodní informace	str. 4
• Program přednášek	str. 5
• Písemné příspěvky:	
Mojmír Horyna CO VLASTNĚ LZE REKONSTRUOVAT?	str. 6
Miloš Solař ÚVOD DO PROBLEMATIKY REKONSTRUKCÍ V PAMÁTKOVÉ PÉČI	str. 8
Iveta Chovanová, Silvia Šujanová PROBLEMATIKA REKONŠTRUKČNÝCH METÓD Z POHLÁDU ICH UPLATNENIA V POSLEDNOM DESAŤROČÍ V PAMIATKOVEJ REZERVÁCI BANSKÁ ŠTIAVNICA	str. 16
Miloš Stehlík OŽIVENÍ KRÁLOVSKÉ KAPLE PANNY MARIE V BRNĚ I.	str. 26
Jaroslav Drápal OŽIVENÍ KRÁLOVSKÉ KAPLE PANNY MARIE V BRNĚ I.	str. 30
Petr Macek REKONSTRUKCE PLÁŠTĚ PAMÁTKOVÝCH OBJEKTŮ	str. 34
Josef Štulc REKONSTRUKCE VE VZTAHU K AUTENTICITĚ PAMÁTKY - OPRÁVNĚNOST A RIZIKA	str. 37

ÚVODNÍ INFORMACE

PROGRAM KONFERENCE:

- PŘEDNÁŠKY A DOPROVODNÁ VÝSTAVA

úterý 20. 3. 2007 od 9:00 do 18:00 hodin

Masarykova kolej, Thákurova 1, Praha 6

- EXKURZE

středa 21. 3. 2007

- Betlémská kaple - slavnostní aula a lapidárium
- Staroměstská radnice - gotická věž a exteriéry
- Národní muzeum

ZÁŠTITA A SPOLUPRÁCE:

- Národní památkový ústav – ústřední pracoviště
- Český národní komitét ICOMOS
- Fakulta architektury ČVUT v Praze

ODBORNÝ GARANT PROGRAMU:

- Ing.arch. Miloš Solař - NPÚ ústřední pracoviště

POŘADATEL:

- STUDIO AXIS, spol. s r.o. - Centrum vzdělávání ve stavebnictví

Korunní 106, 101 00 Praha 10

Tel./Fax: 271 732 095 a 271 736 620

E-mail: studio@studioaxis.cz

www.studioaxis.cz

PROGRAM PŘEDNÁŠEK

úterý 20. 3. 2007 od 9:00 do 18:00 hodin

8:15 - 8:45 prezence účastníků

Ing. Petr Dolejš - STUDIO AXIS, spol. s r.o.

ZAHÁJENÍ

Doc.PhDr. Josef Štulc - Národní památkový ústav, ústřední pracoviště

ÚVOD

Prof.PhDr. Mojmír Horyna - Ústav pro dějiny umění, Filozofická fakulta UK

CO VLASTNĚ LZE REKONSTRUOVAT?

Ing.arch. Milena Hauserová, CSc - Fakulta architektury ČVUT v Praze

O SMYSLU REKONSTRUKCÍ

10:45 -11:00 přestávka

Ing.arch. Miloš Solař - Národní památkový ústav, ústřední pracoviště

ÚVOD DO PROBLEMATIKY REKONSTRUKCÍ V PAMÁTKOVÉ PÉČI

Mgr. Silvia Šujanová a Ing.arch. Iveta Chovanová - Pamiatkový úrad SR, pracoviště Banská Štiavnica

PROBLEMATIKA REKONŠTRUKČNÝCH METÓD Z POHĽADU ICH UPLATNENIA V POSLEDNOM DESAŤROČÍ V PAMIATKOVEJ REZERVÁCII BANSKÁ ŠTIAVNICA

diskuse

12:45 - 13:45 oběd

Prof.PhDr. Miloš Stehlík, Doc.Ing.arch. Jaroslav Drápal, CSc. - VÚT Brno

OŽIVENÍ KRÁLOVSKÉ KAPLE PANNY MARIE V BRNĚ I.

PhDr. Petr Kroupa - Národní památkový ústav, ú.o.p. v Brně

REKONSTRUKCE V MEZINÁRODNÍCH A HISTORICKÝCH SOUVISLOSTECH

15:05 - 15:20 přestávka

Ing. Petr Macek - Ústav pro dějiny umění, Filozofická fakulta UK

REKONSTRUKCE PLÁŠTĚ PAMÁTKOVÝCH OBJEKTŮ

Doc.PhDr. Josef Štulc - Národní památkový ústav, ústřední pracoviště

REKONSTRUKCE VE VZTAHU K AUTENTICITĚ PAMÁTKY - OPRAVNĚNOST A RIZIKA

diskuse

Uvedené časy jsou orientační.

Mojmír Horyna

CO VLASTNĚ LZE REKONSTRUOVAT?

Památky ve smyslu „památek historických a uměleckých“, chráněných příslušnými zákony, jsou výkony lidské péče o svět, která jej nejenom přijímá a chrání, ale i v tomto procesu spoluutváří. Tato aktivita uchopuje a rozvrhuje svět nikoli jako souhrn „skutečností“ stojící vůči nám kvaziobjektivně, ale jako to co se vůči nám otevírá a co nás již zahrnuje, co je bytostně doménou naší existence. V návaznosti na toto konstatování třeba především zdůraznit, že památka není exponátem, ale vzájemností člověka a jeho světa.

Jako každé lidské dílo jsou i stavby a celkově architektura vůbec bytostně zhmotněním původně nehmotné ideje, který prochází několikastupňovou materializací, jak doložily vynikající analýzy Christy Illery. V průběhu tohoto procesu vyvstává původní koncept v realitě žitého, lidského prostoru a stává se součástí lidského světa. Toto vyvstávání nastává tak, že je přemístěno, opracováno a formováno určité nutné množství svým původem „mrtvé“ hmoty, kterou právě forma jako materiální zjevení vychází ideje „oživuje“. Toto vyvstávající zjevení je zpřítomněním řádu. Zjevnost řádu nazýval Immanuel Kant termínem „architektonika“. V tomto smyslu a zcela v souladu s etymologií pojmu je architektura osnou lidského světa, zjevností kontextu lidského života. Vytváření a tradování architektonického rozvržení světa je aktivitou zajišťující kontinuitu lidské kultury. Bez této kontinuity kultura jako nosný rámec lidského života neexistuje. Památka proto ve svém nejhlubším smyslu není pouhým objektem historického a umělekohistorického poznání, „hmotným pramenem“ a tím méně nabídkovým „zbožím“ turistického průmyslu. Tyto výměry jsou pouze sekundární a tam, kde společnost omezí chápání památek pouze na tyto hodnoty, otevírá možnost jejich znehodnocení a zneužití a tedy i kulturní devastace sebe samé.

Hmota, v níž je architektonická idea ztělesněna, zůstává i nadále přírodní skutečností, vystavenou působení přírodních podmínek. Tyto podmínky jsou v dlouhodobém horizontu a v konečné platnosti ničící jak přírodní útvary (kupříkladu skály) tak stavby. Již během šedesáti let svého života jsem mohl zaznamenat ubývání hmoty Pravčické brány nebo proměny tvarů pokliček na Kokořínsku, a stejně tak ztrátu modelace barokních kamenných plastik, která je ve stovkách a možná tisících případech u nás je zcela osudová, a posléze jsem zkoumal početné stavby, které nedostatek elementární údržby dovedl až na práh zániku. Pracoval jsem tehdy ve Státním ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů, nazývaném ústavem s ošklivou zkratkou (SÚRPMO). Termín rekonstrukce v názvu této instituce, vzniklé po válce na počátku 50. let, byla tehdy – etymologicky nepřesně – chápána jako souhrnné označení řady aktivit péče o historické stavby, počínaje stavební obnovou a údržbou, přes různé konzervační postupy až po skutečné rekonstrukce doplňující poškozené a jen částečně zachované objekty. Mezi úkoly, které ústav plnil byl značný počet akcí záchrany těžce devastovaných a neúplně zachovaných památek. Proto jsem si spolu s kolegy kladl a řešil otázku, co to je rekonstrukce a jaké jsou její oprávněné postupy. Současné mladé kolegy by patrně velmi překvapila barevná podoba našich historických měst opřed půlstoletím. V tradici „barevnosti přírodních materiálů“, prosazené v 19. století a ovládající většinu produkce i první poloviny 20. století byl rejstřík barev fasád zúžen na různé odstíny okru a pískových, případně šedavých tónů. Když při obnově fasád roudnického zámku před rokem 1960 byla nálezově zjištěna bohatá červeno-bílá barevná kompozice a prosazena její rekonstrukce, byl to v oblasti péče o historické stavby přímo revoluční čin. V následujících letech se postupně prosadilo přesvědčení, že původní barevná kompozice je podstatnou součástí autentické podoby staveb. Zároveň byly propracovávány postupy exaktního poznání nejenom nejstarší vrstvy barevnosti ale i statigrafie vrstev mladších a tedy celého historického vývoje barevného řešení zkoumaného průčelí. Celkem jednoznačně byly určeny i negativní nálezové situace, znemožňující obnovu původní barevnosti, ve kterých z důvodu respektování dosažitelného poznání historického stavu bylo rozhodováno pro

zachování barevnosti stávající. Poměrně početná řada úspěšných průzkumů i realizací poskytuje dost dobré argumenty pro rekonstrukce barevnosti fasád. V posledním čtvrtstoletí se barevná průčelí historických domů stala běžnou normou. Při tom však v praxi projektování i památkové péče došlo k upouštění od exaktních průzkumů. Přímo plevelně se rozmnožily realizace nálezy nedoložených a libovolných návrhů a realizací barevných kompozic fasád. Při jejich realizacích jsou často neprozkoumané starší omítkové vrstvy zničeny. Výsledkem není obnova historické skutečnosti, ale její nevratný zánik. Jednotlivé urbanistické soubory (kupř. Celetná ulice v Praze) neprezentují historickou podobu, ale svědčí nanejvýš o oblibě barevných tónů toho kterého projektanta nebo památkáře. Zde nejde o rekonstrukci, ale o iluzi ba dokonce lež.

Uvedený příklad obnov historické barevnosti ukazuje metodickou náročnost rekonstrukčních postupů. V rozsahu možných exaktních závěrů průzkumů je jediné možno oprávněně rekonstruovat. Bez těchto podkladů se pod zneužitým pojmem rekonstrukce začínáme pohybovat ve sféře „restaurátorské metody“ období historismu. Tento postup právem kritizovali klasici vídeňské školy dějin umění, prosazující tzv. konzervační metodu. Ta byla sice již před válkou kritizována z hlediska její nepraktičnosti a v konečném důsledku i nedostatečné účinnosti pro údržbu a záchranu památek. Tím, že stavba je prohlášena památkou, nejsou nikterak oslabeny a limitovány tlaky přírodních sil, kterým třeba čelit téměř průběžnou údržbou. Lavinové devastace a zániky památek v létech druhé světové války pak vyvolaly kulturní i politickou potřebu náhrady škod v poválečných letech. Nejenom často uváděná Varšava, kde obnova města byla politickou manifestací nezlomnosti polského národa, ale i četné akce v Německu nebo Itálii, představují více či méně úspěšné a více či méně metodicky přísné rekonstrukce. V posledních letech to byla ještě velkolepá akce znovupostavení drážďanské Frauenkirche. V řadě případů bylo možno použít původní hmotu stavby jenom částečně nebo vůbec ne. To vedlo k dobře zdůvodněnému opuštění materialistické představy, identifikující památku pouze s její původní hmotou, které se drželi ještě Alois Riedl i Max Dvořák. V tomto ohledu je hodnotová podstata památkové architektury jinde než u děl malířství a sochařství. Důvodů je několik a nezanedbatelný mezi nimi je onen odvolávající se na odlišnou povahu vzniku a autorství u různých uměleckých druhů. Malba a socha je většinou v plném rozsahu dílem mistra, pracujícího nejvýše s jedním či několika málo pomocníky. Architektura je autorsky dovršena v projektu tedy formulací ideje, kterou realizují stavební síly a autor zde provádí autorský dozor. Jeho individuálním výkonem je projekt, stavba je běžně jeho „kopií“ rozvedenou do tří dimenzí. Jeli i nejkvalifikovanější restaurování obrazu či sochy nutné zásahem do původní hmoty a dokonce i jejím větším či menším doplněním na základě průzkumů, pak není důvodu odmítat tyto postupy u stavebních památek, vystavených narušujícím silám v podstatně větší míře. I zde je však naprosto nezbytnou podmínkou pracovat na základě podrobných a exaktních průzkumů, včetně technologických a technických, architektonického i uměleckohistorického poznání, ale i ikonografických a dokonce ikonologických interpretací. Teprve takové komplexní poznání může být solidním vodítkem obnovy zaniklých částí hmoty stavby.

Prof.PhDr. Mojmir Horyna
Ústav pro dějiny umění, Filozofická fakulta UK
E-mail: mojmir.horyna@ruk.cuni.cz

Miloš Solař

ÚVOD DO PROBLEMATIKY REKONSTRUKCÍ V PAMÁTKOVÉ PÉČI

Ottův slovník naučný: „*Rekonstrukce*, z lat., *opětné sestrojení, opětné vystavění; přestavba, předělání. Rekonstruovati, znova sestrojiti (na př. v kritických vydáních text některého spisovatele), přestavěti, předělati.*“

Pojem „rekonstrukce“ se při obnově stavebních památek užívá často, ale ne vždy ve správné souvislosti. Rekonstrukce se významově nepřekrývá s opravou. Má své vlastní jednoznačně definované významy. V prvním znamená uvedení do starší nedochované podoby nebo její znázornění. V odborné literatuře například bývá ilustrována zaniklá podoba hradu kresebnou rekonstrukcí. V druhém významu označuje pojem „rekonstrukce“ přestavbu.

Ve významu návratu ke staršímu nedochovanému stavu patří „rekonstrukce“ k základním nástrojům památkové péče. Otázka, kdy při péči o architektonické dědictví přistupovat k obnově zaniklého stavu fyzicky, ovšem zároveň představuje velký teoretický i praktický problém. Názory na vhodnost návratů k zaniklému stavu se různí. Na jedné straně stojí obhajoba výtvarného ideálu, na straně druhé poukaz na nevěrohodnost výsledků, napáchané škody a etickou problematičnost vytváření „nových“ památek.

Praha Staroměstská radnice, stav po zničení v roce 1945 (foto archiv NPÚ) a současnost

Rekonstrukce představuje obecný princip, který má v praxi řadu poloh.

Může se týkat opětovného postavení celých zaniklých objektů. Ze známých případů připomeňme např. Frauenkirche v Drážďanech (postaven 1726 - 1743, 13. února 1945 zničen, 1993 - 2005 znovu postaven) chrám Krista Spasitele v Moskvě (postaven 1860 - 1883, 1931 stržen, 1992 - 2000 znovu postaven) Kapli Betlémskou v Praze (znovu postavena 1950 - 1952), Zemanovu kavárnu v Brně (postavena 1926 podle návrhu Bohuslava Fuchse, 1965 zbourána, 1994 - 1995 znovu postavena) či záměr znovu postavit stržený Mariánský sloup na Staroměstském náměstí. Může jít o opětovné provedení významné chybějící části památky. Ilustrativním příkladem je arkýř kaple Staroměstské radnice, který byl v květnu 1945 zničen a obratem znovu postaven. Podobně byla znovu postavena zaniklá cibulová střecha věže Klášterního Hradiska v Olomouci. Synagoga v Ústěku byla rekonstruována do původní podoby včetně malířské výzdoby ze stavu blížícího se ruině. Kupole chrámu v Mariánské Týnici se zřítila v lednu 1920. V roce 2004 byla znovu postavena. Starý most v Mostaru byl vybudován v roce 1557, za občanské války v roce 1993 zničen a v roce 2004 po rekonstrukci zničené části opět zprovozněn. Město Augsburg bylo za války téměř úplně zničeno. Za oběť padla i pozdně renesanční radnice z let 1615 - 20. Po náletu v roce 1944 z ní zbyly v podstatě pouze obvodové zdi. V roce 1996 byl podle dochované dokumentace v obnovené radnici rekonstruován slavný Zlatý sál včetně náročné sochařské a malířské výzdoby. Znovu vytvoření Zlatého sálu v Augsburgu je poučné i pro diskusi o principu rekonstrukce v památkové péči. Po válce se uvažovalo o zastropení prostoru železobetonovou deskou, v průběhu 50. a 60. vzniklo několik návrhů, jejichž společným jmenovatelem byla reminiscence na zničený sál soudobými výtvarnými prostředky. Otevření obnoveného sálu v roce 1996 bylo doprovázeno výstavkou všech předchozích nerealizovaných návrhů a anketou, co si o tom občané myslí. Většina účastníků ankety vyjádřila uspokojení nad tím, že se obnova neuspěchala a počkalo se na příležitost (oslavy 2000 výročí založení města) důsledně rekonstruovat historickou podobu do všech detailů.

Drážďany, Frauenkirche po rekonstrukci, současný stav, exteriér a hlavní oltář

Úplně jiná situace nastane při rekonstrukci starší podoby existující stavby. Snaha vrátit památce starší podobu na úkor dochovaného stavu je nejspornější polohou principu rekonstrukce. Problém spočívá v hodnotě dochovaného stavu, který je návratem ke starší podobě zničen. Dům U Kamenného zvonu na Staroměstském náměstí v Praze se dochoval v barokní úpravě, ale byl regotizován. Znamenalo to otlučení barokních fasád, vybourání stropů a krovů, likvidaci poměrně hodnotných interiérů, novou střechu... Do této kategorie patří i rekonstrukce starší barevnosti, které se staly zažitým stereotypem přístupu památkové péče k obnově fasád historických staveb. Je vhodné si uvědomit, že i v těchto případech může návratem ke starší barevnosti dojít ke zničení kulturně hodnotné dochované úpravy fasád. To se týká zejména fasád starších staveb dochovaných v architektonicky hodnotné redakci 19. nebo první poloviny 20. století.

Praha, Staroměstské nám. Dům U kamenného zvonu
- detail odstraněné výzdoby fasády (foto archiv NPÚ) a současnost

Princip rekonstrukce se týká v neposlední řadě také restaurování uměleckých děl. Například při restaurování soch se v některých případech přistupuje v zájmu nerušeného vnímání celku k rekonstrukci chybějících detailů jako jsou ulomené prsty či uražené nosy. Ze stejných důvodů se přistupuje k rekonstrukci zničené malby v případě nástěnných a nástropních maleb. Děje se tak například v případě, že upadne část omítky i s malbou. Rekonstrukce se ale může týkat i obnovení původní povrchové úpravy (barevnosti) sochy.

Fyzická rehabilitace starší nedochované podoby je aktuální i v urbanistickém či krajinném měřítku. Příkladem mohou být úvahy o rekonstrukci klasicistní krajiny i okolí zámku Kačina či podobná snaha v rámci areálu národního hřebčína v Kladrubech nad Labem, kdy již bylo znovu vysazeno stromořadí a další úpravy se chystají.

Otázku vhodnosti či nevhodnosti rekonstrukcí si nemá smysl klást v rovině ano-ne. Šíře možných situací by nás měla varovat před paušalizujícími generalizacemi, které zkušenosti z jednotlivých konkrétních případů - lhostejno zda pozitivních či negativních - vztahují na princip jako takový. Z výše uvedených příkladů vyplývá, že vhodnost návratu ke staršímu

nedochovanému stavu závisí na okolnostech. V některých situacích je návrat vhodný, v jiných nikoliv. Přes rozmanitost možných situací a individuální charakter každé památky lze pro posouzení přijatelnosti případné rekonstrukce najít několik obecně platných hledisek:

1) Aby pro rekonstrukci bylo volné místo, to znamená, aby návrat ke starší podobě památky nebyl podmíněn zničením existujících hodnotných vrstev.

2) Aby pro ni existovaly ještě další závažné důvody než jen zjištění, že tomu tak v minulosti bylo.

3) Aby byla dostatečně podložena poznáním, to znamená, abychom historický stav bezpečně znali a nemuseli si jej domýšlet.

4) Aby ji bylo reálné provést věrohodně.

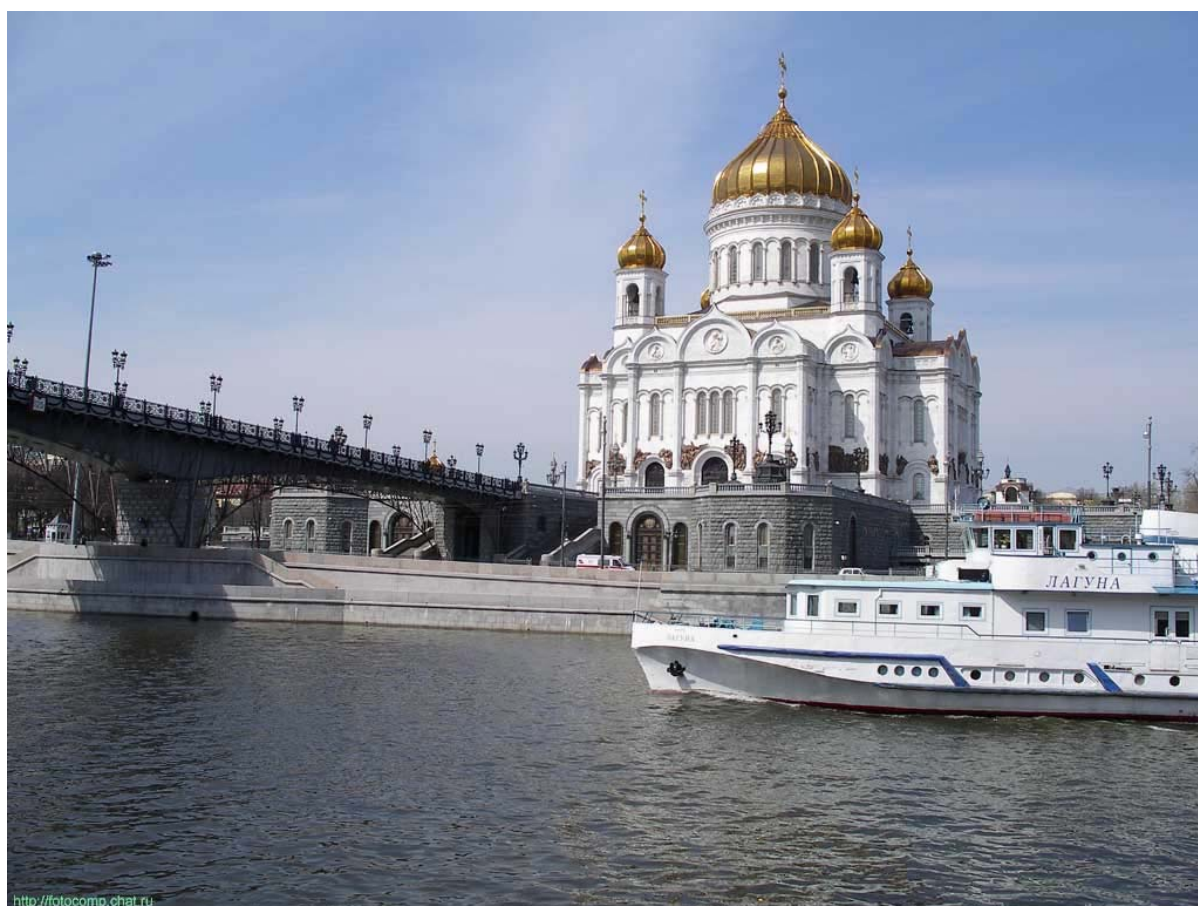
5) Někdy se připomíná ještě páté kritérium, a to časový odstup. Je zřejmé, že obnovit památku zničenou válkou či přírodní katastrofou ihned po události činí menší obtíže než totéž s odstupem několika set let.

ad1) V praxi dosud přežívá pojetí, které při obnově památek akcentuje „nejhodnotnější etapu“. Ta je navíc mnohdy automaticky ztotožněna s dobou vzniku. Apriorní předpoklad, že smyslem památkové obnovy je návrat k (nej)starší podobě památky, vede k likvidaci dochovaných mladších úprav bez ohledu na jejich případnou kulturní hodnotu s odůvodněním, že z hlediska barokní či středověké stavby jsou druhotné. Takové pojetí je názorově překonané. Již Benátská charta formulovaná v roce 1964 konstatuje, že „hodnotné přínosy všech dob, které přispěly k vybudování památky, mají být respektovány. Dosažení jednoty stylu nemá být cílem. Jestliže budova vykazuje více slohů na sobě navrstvených, pak obnažení stavu skrytého uvnitř je možno odůvodnit jen výjimečně.“ Základem moderní památkové péče je úcta k dochovanému historickému originálu. Zachování dochovaných historických konstrukcí, prvků a povrchů je prioritním úkolem památkové péče. Před časem probíhala v Praze reklamní kampaň na značkové oblečení se sloganem: „originál ničím nenahradíš“. Platí to i pro architektonické dědictví. Ve vztahu k možnosti rekonstrukce je hodnota dochovaného stavu jedním z klíčových limitů.

ad 2) Rekonstrukce arkýře Staroměstské radnice v Praze, Frauenkirche v Drážďanech, Zlatého sálu radnice v Augsburgu, nebo Starého mostu v Mostaru byla doprovázena podporou veřejnosti. Lidé si přáli, aby válečné škody byly napraveny. Opětovné vybudování chrámu Krista Spasitele bylo svým způsobem politickým manifestem. Rekonstrukce byla v tomto případě jedním z prostředků nápravy hrůz stalinismu. V případě znovu zaklenutí poutního chrámu v Mariánské Týnici byl důvod také zřejmý: Kostel střechu potřebuje a doplnění chybějící části významné stavby Jana Blažeje Santiniho původní formou má výtvarné a kulturní opodstatnění. Jaké však byly důvody pro regotizaci domu U Kamenného zvonu? Aby rekonstrukce byla přijatelná, musí pro ni existovat jasné důvody. Zjištění, že stavba v minulosti vypadala jinak než dnes samo o sobě nestačí.

Moskva, chrám Krista Spasitele, stav v průběhu

Moskva, chrám Krista Spasitele, současný stav

ad 3) Jednou ze vstupních podmínek návratu ke starší podobě je dostatečná znalost řešení, ke kterému se chceme vrátit. Zlatý sál radnice v Augsburgu byl s německou důkladností před válkou do detailu zdokumentován. Také k rekonstrukci Frauenkirche existovalo dostatečné množství podkladů jako jsou kresby, zaměření, fotografie, dochovaný půdorys i část původního zdiva, ze kterého lze analogicky odvodit i podobu nedochovaných konstrukcí. Pro rekonstrukci architektury je nezbytné znát přesné rozměry, užití konstrukce, detaily, materiály, vazby na okolní prostředí. Právě proti nepodloženým návratům ke staršímu stavu je obrácena teze Benátské charty, že obnova památek „se zakládá na respektování hmotné podstaty a autentických dokumentů a zastavuje se tam, kde začíná hypotéza“. Obecně můžeme říci, že pouze veduta nestačí k rekonstrukci stavby nebo střechy, že nalezený detail nestačí k rekonstrukci celé kompozice stejně jako nález fragmentu barevného nátěru není postačujícím podkladem pro rekonstrukci barevnosti fasády.

Některé charakteristiky staveb a jejich částí jsou ve své podstatě individuální, a pokud nevíme úplně přesně, jak to v daném případě opravdu bylo, není vhodné se ke starší podobě vracet. Jiná věc je, že provedení některých stavebních konstrukcí, detailů a úprav bylo ve své době standardní. Analogie v rámci dané stavby, regionu, slohu, typu stavby atd. jsou tak významným zdrojem informací (nikoliv o individuální podobě staveb, ale o jejich provedení). Jestliže nepodložené rekonstrukce tvoří v praxi památkové péče velmi bolestivý problém, pak neméně bolavý je extrémní formalismus, který odmítá obnovit cokoli, co není podloženo přímým nálezem. Představme si například fasádu, která má dvacet srovnatelných okenních otvorů, ale pouze na jediné šambráně se dochovalo původní omítnutí kamenného ostění. Tvrdit, že tuto ve své podstatě standardní historickou úpravu nelze u ostatních šambrán obnovit, protože se tam „nic“ nenašlo, nemá s kvalifikovaným přístupem k obnově historické architektury nic společného.

ad 4) Dalším významným limitem možnosti návratu ke staršímu stavu, je reálnost dosažení věrohodného výsledku. Těžko se například vracet k barokní barevnosti fasády, když dům byl mezitím o dvě patra nastavěn. Podobně nelze předpokládat, že u užívané a vytápěné budovy lze dosáhnout osazení barokních oken. Požadavek na rekonstrukci „barokních“ oken v takovém případě nutně skončí výrobou okenních rámců soudobé konstrukce s kamuflovaným barokizujícím členěním. Při zvažování reálnosti dosažení věrohodného výsledku je potřeba brát v úvahu i okolní prostředí. Pokud se prostředí významně proměnilo, nebude památka působit stejným dojmem, i kdyby byl návrat ke staršímu stavu podložený a dobře provedený. Okolní prostředí nebo celek, jehož jednotlivost má být rekonstruována, mohou mít navíc samy významnou kulturní hodnotu a je proto potřeba se ptát, zda tato hodnota nebude nepříznivě dotčena. Ilustrací mohou být například spory, které vyvolala rekonstrukce gotické střechy na hradě Špilberku, který se jako celek dochoval v podobě barokní citadely. Tato otázka se týká i rekonstrukce barevnosti jednotlivých budov ve vztahu k uliční frontě, náměstí, návsí. Podoba náměstí se sice v průběhu doby měnila, ale každé slohové období mu vtisklo svoji sjednocující tvář. V okamžiku, kdy jednu fasádu vrátím do baroka, jinou do středověku, třetí do renesance, je hodnota dochovaného harmonického celku ztracena.

Ilustrací skutečnosti, že princip „rekonstrukce“ v památkové péči se netýká pouze celých budov či jejich podstatných částí, ale i zdánlivě méně významných detailů, je otázka povrchových úprav kamenných konstrukcí a soch. Kámen (pískovec, opuka a další běžné druhy kamene) se až do sklonku 19. století užíval jako jiné stavební materiály a také se jako jiné stavební materiály podle souvislostí omítal nebo natíral. Barevný nátěr jako standardní úprava povrchu platí pro tuto dobu i pro kamenné sochy. Teprve od druhé poloviny 19. století začíná být přírodní kamen chápán jako estetická kategorie. To vedlo ve 20. století k odstraňování původních omítek a originálních povrchových úprav z kamenných konstrukcí a soch. Někdy nebylo třeba odstraňovat. Neobnovovaný nátěr či omítka v exteriérech mnohdy zanikly vlivem povětrnosti. Masivní ztráty historických povrchových úprav kamenných soch a konstrukcí představují velký problém. Kámen bez ochrany chátrá. Zaniká

celá vrstva historického umění, protože vnímání barevné sochy a sochy s presentovaným povrchem kamene je jiné. Problém se ještě prohloubil návratem barevných nátěrů fasád. „Barokní barevnost“ a pohledové uplatnění povrchu druhotně odhalených kamenných konstrukcí patří dvěma kvalitativně odlišným výtvarným východiskům. Nátěr omítek a ponechání presentovaného povrchu kamenných konstrukcí vede ke zcela nevěrohodným výsledkům, které jsou navíc obvykle problematické i z čistě estetického hlediska.

Ilustrativní příklady poškozování historické architektury presentováním povrchu kamene

Přirozeně se tedy otvírá otázka, za jakých předpokladů, je vhodné zaniklou povrchovou úpravu rekonstruovat, tedy kdy je vhodné povrch kamene znovu omítnout nebo natřít a kdy ne. Z výše uvedeného vyplývá, že obnova krycích povrchových úprav kamene nemůže být pojmána mechanicky. Důvodem je mimo jiné estetická hodnota dochovaného stavu řady památek. Rekonstrukci původní povrchové úpravy lze nicméně doporučit zejména v případech, kdy

- pohledové uplatnění povrchu kamene vede k jeho fyzické destrukci nebo požadavku výměny originálních kamenných částí za kopie z pohledových důvodů.
- prezentace kamenných prvků vytržených ze souvislostí poškozuje vzhled a vnímání architektonického díla (části říms, stojky portálů, ukončující články atik, žebra středověkých kleneb, sochařská výzdoba pohledově odtržená od stavby, aj.
- je navrhována rekonstrukce staršího barevného řešení architektonického celku, součástí jehož ideové, historické a výtvarné podstaty je překrytí prvků zhotovených z kamene sjednocující povrchovou úpravou.

Požadavek, sdílení celkové kompozice se týká i sochařské výzdoby staveb. Sochu na atice nebo výzdobu portálu nemůžeme vnímat jako něco, co s danou stavbou nemá žádnou souvislost. Co nejrozhodněji je třeba odmítnout zažitou praxi oddělování soch od staveb, jejichž jsou nejen fyzickou, ale i kompoziční, výtvarnou a historickou součástí. Hodnotu patiny, hodnotu dochované podoby, vhodnost rekonstrukce staršího barevného řešení, dostatečnost podkladů pro takovou rekonstrukci a další kritéria je potřeba vážit pro architektonický celek. Pokud se jedná o významná sochařská díla a hodnota dochovaného stavu je nesporná, mělo by se tomu přizpůsobit řešení obnovy celé fasády, případně interiéru. Mimochodem, jedním ze základních požadavků Benátské charty je, aby restaurování bylo založeno na architektonické kompozici.

Závěrem nezbyvá než připomenout, že výše uvedené teze nejsou návodem, jak opravovat památky, ale podnětem k tomu, jak o věci přemýšlet. Rekonstrukce je slovo, kterým by se - s ohledem na oba jeho významy - mělo v památkové péči šetřit. Nepodložené rekonstrukce a rekonstrukce mající za následek fyzické ničení dochovaných kulturně hodnotných vrstev je třeba odmítnout. Na druhou stranu v některých případech je rozšíření rekonstrukcí tam, kde byla památkové péče dosud zvyklá spíše odstraňovat, velmi žádoucí. Příkladem může být rekonstrukce povrchových úprav kamenných konstrukcí, ale rekonstrukce zaniklých předsazených výkladců či rekonstrukce okenních ráků s ven otvíravými vnějšími křídly.

Ing.arch. Miloš Solar
Národní památkový ústav, ústřední pracoviště
E-mail: solar@up.npu.cz

Broumovský klášter, portál zahradního průčelí po rekonstrukci barevnosti

Iveta Chovanová, Silvia Šujanová
PROBLEMATIKA REKONŠTRUKČNÝCH METÓD Z POHĽADU ICH
UPLATNENIA V POSLEDNOM DESAŤROČÍ V PAMIATKOVEJ
REZERVÁCI BANSKÁ ŠTIAVNICA

Banská Štiavnica patrí k najstarším banským mestám na Slovensku. Hlavným stimulom pre osídľovanie územia bola prítomnosť bohatých rudných ložísk drahých kovov – striebra, zlata, medi a železa. Exploatácia drahých kovov determinovala vo vývoji mesta postavenie Banskej Štiavnice v regióne, sociálnu, národnostnú štruktúru mesta, právne, kultúrne, technické a pedagogické tradície, najmä urbanistický a architektonický vývoj mesta. Banská Štiavnica vďaka ucelenosti zachovania historickej architektonicko – urbanistickej štruktúry, koncentrácii pamiatok z rôznych slohových a štýlových období, zachovanie veľkého počtu jedinečných technických pamiatok súvisiacich s baníctvom a hutníctvom, bola ako mesto Banská Štiavnica a technické pamiatky okolia v roku 1993 zaradené do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.

V našom príspevku sme sa pokúsili, na modeli Banskej Štiavnice rámcovo ilustrovať vývoj ochrany pamiatkových území a vývoja metodiky obnovy na Slovensku v horizonte uplynulých päťdesiatich rokov. Zaujímali nás premeny metód obnovy pamiatkových území a objektov uplatňovaných počas uplynulých desaťročí. Bezpochyby na vývoj metodiky ochrany malo vplyv množstvo faktorov a ich vyhodnotenie by si vyžadovalo hlbšiu interdisciplinárnu analýzu. Preto hlavným kritériom nášho hodnotenia bude miera zachovania urbanistických a individuálnych pamiatkových hodnôt v tom-ktorom období. Pre lepšie ukotvenie problematiky v kontexte vývoja mesta a historických súvislostí, na úvod príspevku uvádzame aspoň rámcovú chronológiu vývoja mesta Banská Štiavnica. V druhej časti prednášky sme sa bližšie zaoberali problematikou rekonštrukčných metód na fasádach objektov v Banskej Štiavnici.

*Banská Štiavnica, celkový pohľad na historické jadro,
foto archív KPÚ Banská Bystrica, pracovisko Banská Štiavnica*

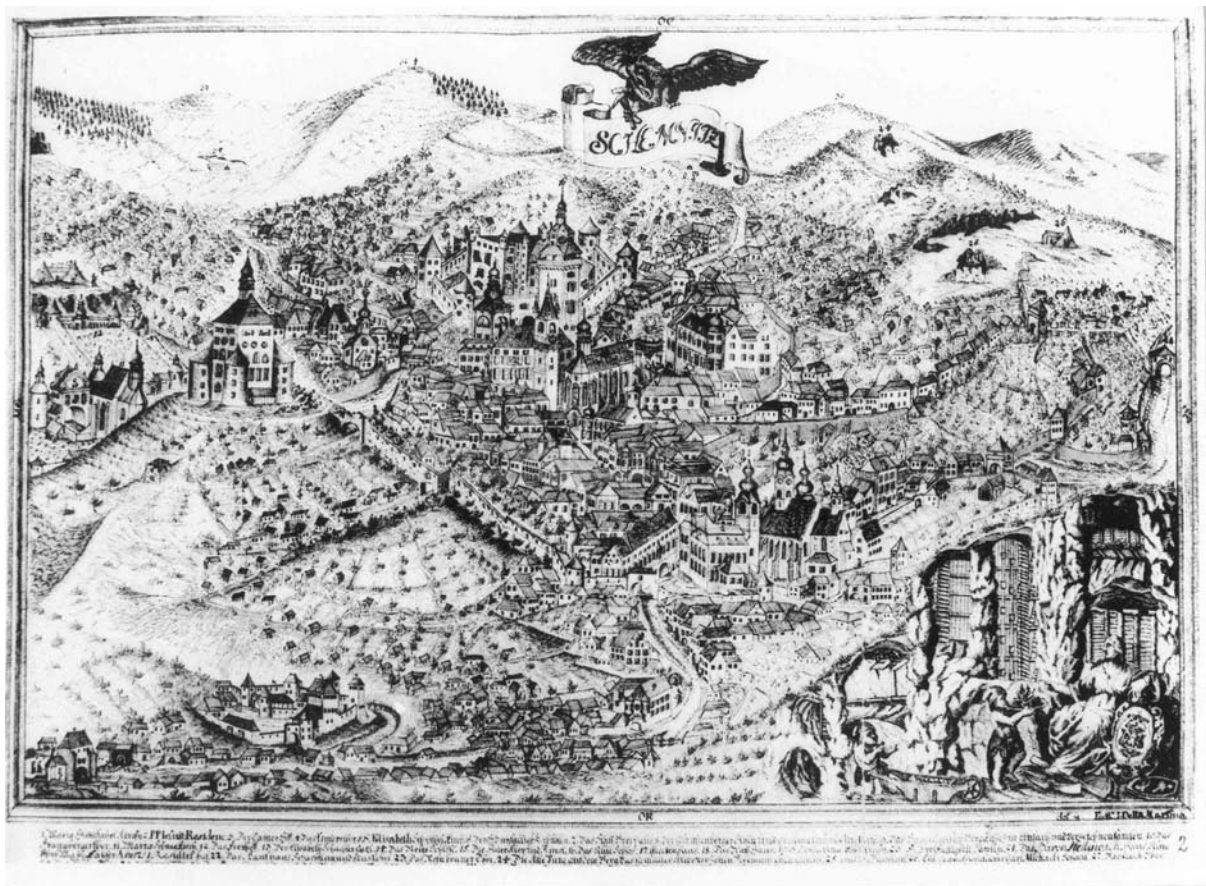
Spôľahlivé dôkazy osídľovania územia už v prehistorickom období nám poskytujú zatiaľ málopočetné archeologické nálezy. Nedostatok archeologického materiálu je podmienená nedostatkom agrobázy. Formovanie kryštalizačného urbanistického jadra stredovekého mesta sa vyvíjalo postupne artikulovaním širšej sídliskovej aglomerácie, v rámci ktorej sa v písomných prameňoch spomínajú tri osady – Bana, Štiavnica a Zemnica. Vznik stredovekého mesta možno datovať do konca 12. resp. začiatku 13. storočia, kedy sa vyčerpali možnosti povrchových dobývok jednoduchými technológiami. V krízovom režime vtedajší panovník Gejza II. hľadal pomoc v tých oblastiach Európy, kde technológia dobývania a zhutňovania rúd bola vyriešená. Celý ďalší vývoj a formovanie mesta tak zásadne ovplyvnil rozvojový impulz, ako možno označiť príchod kolonistov z Tirolska a Sasky. Hospodárska konjunktúra, kultúrne – spoločenský rozmach, ovplyvnil aj architektonicko – urbanistický progres mesta. Rozloha románskeho mesta bola vytýčená pomerne veľkoryso. Komplikovaný svahovitý terén neumožňoval uplatnenie klasických urbanistických postupov. Mesto bolo vymedzené dvomi monumentálnymi sakrálnymi stavbami, trojlodňovými bazilikami. Použitie rebrovej klenby v jednej z nich /vtedajší kostol sv. Mikuláša/ sa označuje za prvé uplatnenie tohto prvku na území dnešného Slovenska. Príchod dominikánskej rehole a výstavba kláštora už v 1. polovici 13. storočia nepriamo vypovedá o význame a prosperite vtedajšieho mesta. V 14. storočí sa mesto vo svojej atypickej nepravidelnej pôdorysnej štruktúre mesta rozvíjalo hlavne v juhovýchodnom smere. Plynulý hospodársky rozmach mesta koncom 15. a začiatkom 16. storočia odráža vysoká úroveň zachovanej architektúry a výtvarného umenia z tohto obdobia. Mešťania si staršie objekty prestavovali v neskorogotickom slohu. Slohovej prestavbe neunikli ani staršie sakrálné stavby, pribudlo aj niekoľko nových (kostol sv. Alžbety, sv. Kataríny, kostol Panny Márie Snežnej). Po páde Budína (1541) a po vpáde Turkov na naše územie, sa po stránke stavebnej, pozornosť sústredila na posilnenie obranischopnosti mesta. V dôsledku konfigurácie mestu absentovalo štandardné opevnenie, vybudovaného na princípoch, ktoré poznáme z iných lokalít. Zásadným počínom bolo prebudovanie farský kostola na mestský hrad. Vznikli doplnkové obranné stavby – napr. vartovka Nový zámok. Hlavné prístupové cesty do mesta sa uzavreli mestskými bránami, vybudoval sa aj vnútorný obranný okruh s vnútornými bránami. Všetky nové obranné objekty a ich prestavby boli realizované v renesančnom slohu vo vysokej architektonickej kvalite s dôrazom na vysokú kvalitu remeselnej práce. Paradoxom tejto stavebnej etapy bol fakt, že napriek jej negatívnemu historickému impulzu, ktorý bezpochyby turecká hrozba bola, obraz mesta sa obohatil neobyčajne originálnymi stavbami. Štiavnickí mešťania a ťažiar v týchto neistých časoch neodolali pokušeniu prestavať svoje domy na renesančné paláce.

V renesančnom období sa hmotovo doformovalo Námestie Sv. Trojice. V dôsledku limitom svahovitého terénu a staršej stredovekej zástavbe pri prestavbách nebola uplatnená jedna šablóna, ale vnikli rozmanité typologické varianty máshausových domov. 17. storočie v Banskej Štiavnici kopírovalo neistú situáciu v celej krajine, ktorou zmietali náboženské a politické nepokoje. Oživenie v meste nastalo až okolo polovice 18. storočia, vďaka progresívnym metódam pri dobývaní a spracovávaní drahých kovov, ktoré sa začali uplatňovať v tomto revíre, zásluhou rozvoja banskej vedy, techniky a špecializovaného odborného školstva. Tento pokrok bol úzko spojený s prítomnosťou takých vedeckých osobností svetového významu ako bol Samuel Mikovíni a Jozef Karol Hell. V roku 1763 bola otvorená prvá katedra Banskej Akadémie, ktorá svojou orientáciou bola prvou vysokou školou svojho druhu na svete. Ťažba bola v tomto období sústredená mimo pôdorysu mesta. Na zabezpečenie čerpania spodnej vody a na úpravnícke činnosti bol vybudovaný a zdokonalený unikátny systém umelých vodných nádrží – tajchov. Obraz mesta doplnil areál kalvárie, postavený na západnej strane vrchu Scharfenberg.

V polovici 19. storočia, sa mesto napriek začínajúcemu úpadku baníctva značne rozrástlo juhovýchodným smerom, kde sa začala formovať priemyselná zóna. Posledným zásadným vstupom do ustáleného obrazu historického jadra mesta, bola výstavba areálu akademických budov koncom 19. začiatkom 20. storočia. Monumentálny výraz neoslohovej

architektúry akademického areálu sa výrazne uplatnil v panoráme mesta svojou mierkou a situovaním.

V 20. storočí sa stavebná činnosť mesta sústreďovala predovšetkým na dobudovanie priemyselných areálov a na výstavbu obytných súborov bytových a rodinných domov. Nová výstavba vznikala často na úkor demolácií pôvodnej historickej architektonicko – urbanistickej štruktúry najmä v juhovýchodnej časti mesta.

Banská Štiavnica, veduta mesta, rytina C.T. Della Martina z roku 1764, fotokópia z archívu KPÚ Banská Bystrica, pracovisko Banská Štiavnica

Mesto Banská Štiavnica je povestné svojimi svetovými prvenstvami predovšetkým v oblasti uplatnenia technických novínok v baníctve a úpravníctve. Prvenstvo mu patrí aj v oblasti cielenej štátnej pamiatkovej ochrany. Mesto bolo medzi prvými lokalitami na Slovensku v roku vyhlásené v roku 1950 za Mestskú pamiatkovú rezerváciu. Hranice vtedajšej MPR boli navrhnuté tak, aby zachytávali predovšetkým kompaktnú mestskú štruktúru jadra mesta so slohovou architektúrou. V dôsledku takto redukovaného pamiatkového územia, nebolo možné ucelene zabezpečiť ochranu širokého spektra pamiatkových hodnôt architektonicko – urbanistickej štruktúry. Preto zákonite dochádzalo k jej narúšaniu, až k zániku pamiatkových hodnôt už bezprostredne za hranicami rezervácie. Naregulované prestavby solitérnej zástavby pôvodného baníckeho osídlenia, spôsobili vážnu stratu autenticity tejto špecifickej štruktúry. Zástavba baníckeho osídlenia umiestnená na prudkých svahoch bezprostredne nad kompaktnou mestskou štruktúrou pritom vo vzájomne kontrastnom spolupôsobení vytvára netypický obraz mesta. Okrem vyhlásenia MPR, ďalším krokom štátnej pamiatkovej ochrany bolo postupné vyhlasovanie jednotlivých objektov za národné kultúrne pamiatky. V priebehu nasledujúcich 30. rokov sa do evidencie dostalo väčšina historických objektov, ktoré boli nositeľmi významných pamiatkových hodnôt.

Paralelne so štátnou pamiatkovou ochranou sa začala spracovávať územno – plánovacia dokumentácia mesta, v dôsledku ktorej sa už tesne za hranicami pamiatkovej rezervácie programovo po etapách likvidovala zachovaná historická urbanistická štruktúra. Prípravné práce na územnom pláne sa začali formovať už koncom 60. rokov. A žiaľ orgány pamiatkovej ochrany nemali žiaden mechanizmus, ktorý by zabránil dezintegrácii mestskej štruktúry. V pláne boli zahrnuté aj sa realizovali veľkoplošné asanácie zachovanej historickej zástavby. Historické jadro mesta, ktoré bolo do 70. rokov 20. storočia husto obývané, bolo nárazovo vystáňované a väčšina obyvateľov presídlená do nových bytových domov vo východnej a juhovýchodnej časti mesta, neskôr do samostatnej panelovej enklávy sídliska Drieňová.

Historické objekty mesta boli navrhnuté na prebudovanie na hotelové a penziónové komplexy. Celý proces komplexnej regulovanej obnovy mesta, ktorý mal byť výkladnou skriňou socialistickej pamiatkovej starostlivosti bol naštartovaný. Ďalším krokom v predprojektovej príprave naplnenia nových vízií, bola realizácia pamiatkových architektonicko – historických, reštaurátorských a archeologických výskumov na území MPR. Vzhľadom na predpokladanú akčnosť celého procesu a pomerne veľkému počtu objektov, dokonca bola požiadaná o spoluprácu skupina poľských výskumníkov, ktorí v 80. rokoch 20. storočia realizovali výskumy na južnej strane blokovej zástavby dnešnej ulice A. Kmeťa. Výsledkom tejto výskumníckej invázie bolo množstvo nálezov, vďaka ktorým boli objasnené nové skutočnosti, vďaka ktorým bolo možné presnejšie interpretovať stavebný vývoj mesta. Za zlomové nálezy možno označiť stavebné jadrá kamenných románskych domov, ktoré významne posunuli predchádzajúce interpretácie chronológie vývoja stredovekého mesta, aj v širších územných súvislostiach. Nálezy množstva zdobených kamenných článkov, nástenných malieb interiérov, maľovaných a sgrafitových výzdob fasád z niekoľkých gotických a renesančných stavebných etáp v meste, kde dovtedy vo výraze prevládali ucelene zachované fasády prevažne z 19. storočia, vzbudili eufóriu aj v odborných kruhoch. Otázka ako ďalej metodicky prezentovať záplavu nálezov bola na stole. Vzhľadom na skutočnosť, že vtedajšie spoločenské pomery neumožňovali ako metodické východiská dôsledne uplatňovať princípy zakotvené v medzinárodných chartách a dohovoroch o ochrane kultúrneho dedičstva, bola situácia o to problematickejšia.

Banská Štiavnica, Námestie Sv. Trojice 8, analytická prezentácia fasády (realizácia zač. 80. rokov 20. storočia), foto archív KPÚ Banská Bystrica, pracovisko Banská Štiavnica

Historická fotografia - 60. roky 20. storočia - Súčasný stav

Banská Štiavnica, Námestie Sv. Trojice 23, porovnávacia fotografia objektu pred obnovou a po obnove v 70. rokoch 20. storočia. Historická štuková výzdoba fasády bola odstránená. foto archív KPÚ Banská Bystrica, pracovisko Banská Štiavnica

Banská Štiavnica, Radničné námestie 18, analytická prezentácia fasády, foto archív KPÚ Banská Bystrica, pracovisko Banská Štiavnica

Fascinácia nálezmi so starších vývojových fáz objektov nakoniec rozhodla, že pri obnove objektov boli uplatnené prevažne metódy analytickej prezentácie. V praxi to spravidla znamenalo, že sa vybrala jedna vývojová fáza s nálezmi, ktoré boli vyhodnotené ako „najhodnotnejšie“ a mladšie, prípadne aj staršie vrstvy boli odstránené. Likvidácia historických vrstiev často prebehla bez toho, aby sa zrealizovala dôsledná dokumentácia. Analytické formy prezentácie sa uplatnili najmä na Námestí Svätej Trojice, ktoré svojim výrazom tak dodnes ilustruje trendy filozofie pamiatkovej obnovy v 70. a 80. rokoch 20. storočia. Analytické formy prezentácie deformujú výrazy objektov v zmätočnom prelínaní slohových a štýlových vrstiev. V prezentovanej vrstve koexistujú dnes prvky, ktoré spolu neboli nikdy zoskupené v jednom období. Objekty na námestí – prevažne renesančné paláce, naviac neboli obnovované ako samostatné subjekty, ale boli novým funkčným využitím v interiéri poprepájané a integrované do skupín. Tak sa stalo, že napríklad

štvorpodlažný meštiansky dom po obnove nemá vnútorné schodisko, pretože sa stal súčasťou hotelového komplexu, ktorý mal nové schodisko vo vedľajšom dome. Snáď jedinou náplasťou v poohliadnutí za týmito problematickým obdobím je skutočnosť, že mnohé historické mestá na Slovensku dopadli oveľa horšie – boli hrubo narušené nielen individuálne pamiatkové hodnoty objektov, ale plošné demolácie zásadne narušili integritu historických jadier miest.

Spoločensko – politické zmeny po novembri 1989 dávali predpoklad pre nové východiská aj v oblasti pamiatkovej ochrany. Samozrejme výslednú obnovu ovplyvňuje mnoho faktorov. Postupne sa transformovali vlastnícke vzťahy, predtým štátne objekty získali nových majiteľov, čo vytváralo lepšie prostredie pre prirodzené formovanie funkčného využitia objektov. Našťastie bola pozastavená platnosť pôvodnej územno – plánovacej dokumentácie. V odbornej metodickej praxi pamiatkárov sa stalo samozrejmom a záväznou ochrana individuálnych pamiatkových hodnôt objektov, v súlade s medzinárodnými dohovormi o ochrane pamiatok. Prínosom pre ochranu bolo tiež zapísanie mesta do zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO v roku 1993. Napriek skutočnosti, že legislatívne ukotvenie ochrany lokalít nie je dopracované v našom právnom systéme, nemožno tvrdiť, že by tento štatút mesto znevýhodňoval. Naopak sa domnievame, že zodpovednosť a záväzky vyplývajúce z tohto štatútu sú motivačným prvkom pre mestskú samosprávu, aj pre vlastníkov pamiatkových objektov. V roku 2001 bola úspechom korunovaná snaha pamiatkárov o rozšírenie hraníc pamiatkovej rezervácie, vďaka čomu bola zabezpečená územná ochrana podstatnej časti ešte zachovanej architektonicko – urbanistickej štruktúry, vrátane štruktúry banického osídlenia. Napokon v roku 2005 bolo vymedzené a schválené ochranné pásmo pamiatkovej rezervácie, čo najmä v procese spracovávaní novej územno – plánovacej dokumentácie umožnilo, aby sa v územnom priemete pevnejšie ukotvila pamiatková ochrana. Pochopiteľne, obdobie po roku 1989 prinieslo aj nové trendy do oblasti pamiatkovej ochrany, ktoré možno vyhodnotiť ako negatívne. Avšak ich analýza nie je predmetom nášho príspevku.

Napriek spoločenskej zmene a premene chápania pamiatkových hodnôt sú pamiatkári vo svojej praxi dodnes konfrontovaní s pretrvávajúcim nehodným postupom obnovy uplatňovaných v 70. a 80. rokoch 20. storočia. Bolo by veľmi zjednodušujúce problematiku paušalizovať, obnovu každého objektu je potrebné posudzovať individuálne a taktiež v širších súvislostiach charakteru pamiatkového územia.

Dovoľte, aby sme snahy súčasnej praxe pamiatkovej ochrany ilustrovali na konkrétnom prípade obnovy fasády objektu v Banskej Štiavnici, Radničné námestie 11. Objekt je situovaný v centre historického jadra, kompaktnej mestskej zástavbe. Dom je súčasťou štvorkrídlového stavebného komplexu. Z archívnych prameňov vyberáme, že v komplexe bol už v 16. storočí pivovar, podkrovie bolo využité na nakličovanie jačmeňa, taktiež v budove bola umiestnená mestská väznica, mestská váha, byty mestských sluhov, ubytovací hostinec. V objekte doposiaľ nebol, spracovaný komplexný architektonicko – historický výskum, ale na základe viditeľných slohových znakov je zrejmé, prešiel komplikovaným stavebným vývojom, ktorého začiatky siahajú až do stredoveku. V 70. rokoch minulého storočia, bolo zámerom obnoviť čelnú severnú fasádu domu orientovanú oproti radnici, do radničného námestia. Dom mal v tom čase zachovanú plastickú štukovú výzdobu fasády z konca 19. storočia. Exponovaná poloha domu a boom vzácných nálezov z výskumov realizovaných na iných objektoch v pamiatkovej rezervácii, dávali veľkú nádej výskumníkom, ktorý na fasáde začali realizovať reštaurátorský výskum. Výsledky výskumu naplnili očakávania. Na poschodí domu boli objavené neskorogotické kamenné články s presekávaným prúťovým členením. Vďaka týmto datovacím prvkom bolo možné výstavbu objektu predpokladať do obdobia okolo 1500. V primárnej vrstve k okenným ostieniam boli zachované aj fragmenty maľovanej výzdoby fasád s iluzívnou architektúrou a figurálnymi motívami. Vďaka výskumu bol interpretovaný aj hmotový nárast domu východným smerom, v 2. neskorogotickej, resp. ranorenesančnej etape, ktorá zrejme v rýchlom časovom slede naväzovala na prvú fázu. Neskôr bol dom v 18. storočí nadstavovaný o ďalšie podlažie. Okenné otvory barokovej nadstavby mali takmer štvorcové formáty okien, kamenné ostenia mali jednoduchú profiláciu s plasticky vystúpenou páskou po obvode. Výzdoba fasády bola

hladká, maľovaná, postavená no kontraste takmer bieleho fasádneho náteru a tmavosivých maľovaných dekorácií – maľovaných okenných šambrán, nadokenných ríms, nárožného kvádrovania, maľovanej kordónovej a korunnej rímsy. Koncom 19. storočia nasledovala ďalšia stavebná úprava objektu, počas ktorej boli upravené – zväčšené formáty okien na 1. a 2. poschodí domu, bola realizovaná zmena členia otvorov na prízemí domu, objekt bol nadstavaný o profilovanú korunnú rímsu. Napokon fasáda získala novú plastickú štukovú výzdobu. Poslednou úpravou výrazu domu bolo priradenie dreveného skriňového výkladu v 1. tretine 20. storočia. Aká bola metodika, ktorú navrhli vtedajší pamiatkári? Nálezy prvkov výzdoby z prvej a druhej vývojovej etapy považovali za natoľko významné, že pri obnove fasády požadovali uplatniť metódu ich analytickej prezentácie. Táto filozofia napokon vyústila až do toho, že z fasády bola plošne odstránená celá klasicistická štuková výzdoba. Vtedajšej metodike neprekážali ani ďalšie problematické otázky, ktoré sa objavili v súvislosti so zvolenou metódou. V dôsledku tohto postupu sa na fasáde v zmätku prelínali stavebné úpravy, prvky a výzdoby fasády zo štyroch časových etáp. Napokon oficiálnym dôvodom pre prerušenie obnovy fasády bol nedostatok finančných prostriedkov. Fasáda bez toho, aby sa realizovala aspoň základná konzervácia cenných nálezov a konsolidácia fragmentov obnaženého muriva, zostala vystavená degradácii viac ako 27 rokov. Až keď dom získali noví vlastníci, v roku 2004 sa stala znovu aktuálnou obnova fasády. Metodici vyhodnotili doterajšie poznatky a ako pochopiteľná priorita bola určená ochrana originálnych prvkov a výzdob fasády. Uskutočnil sa doplňovací reštaurátorský výskum, ktorý priniesol prekvapivé výsledky najmä ohľadne charakteru nástennej maľby. Predtým problematicky vyhodnotené fragmenty maľby boli doplnené o nové poznatky. Maľba bola bohatá na motívy iluzívnej architektúry v kombinácii s figurálnymi kompozíciami, realizovanými na vysokej umeleckej úrovni. Vzhľadom na okolnosti, ktoré predchádzali tejto etape obnovy a významnosť nových nálezov, sa znovu aj v odborných pamiatkárskych kruhoch otvorila diskusia o jedinečnej príležitosti prezentácie nálezov. Navrhované alternatívy prezentácie však mali v sebe príliš veľa balastu, až napokon sa podarilo presadiť filozofiu, aby po dôkladnom zabezpečení a zdokumentovaní nálezov bola realizovaná rekonštrukcia klasicistickej fasádnej úpravy. Keď celý proces zosumarizujeme, dom paradoxne v dôsledku úprimnej snahy o poznanie jeho vývoja, utrpel vážnu stratu autenticity v podobe nenávratne odstránenej pôvodnej klasicistickej vrstvy a čiastočnej degradácii starších vrstiev. Domnievame sa však, že uplatnenie metódy rekonštrukcie výzdoby fasády z 19. storočia bolo odôvodnené nielen vzhľadom na integritu fasády objektu, ale aj urbanistického kontextu, v ktorom je predmetná fasáda umiestnená. Ostáva nám už len vyjadriť poľutovanie, že podobná prax pri obnove v 70. a 80. rokoch 20. storočia, bola uplatnená na viacerých objektoch nielen v Banskej Štiavnici, ale aj na celom Slovensku dotiahnutá do dôsledkov. Zdalo by sa, že v súčasnosti by nemala v otázkach metodiky pamiatkovej obnovy prevládať skepsa. Veď chápanie ochrany pamiatkových hodnôt sa posunulo nielen v odborných kruhoch, na univerzitách a vysokých školách, ktoré pripravujú do praxe z pravidla interdisciplinárne školených metodikov, ale aj v širšom spoločenskom povedomí. Navzdory tomu, je znepokojujúcim fakt, že stále sa aj v súčasnosti objavujú niektoré realizácie obnov významných pamiatkových objektov na území Slovenska, kde navrhnutá metodika obnovy sa priamo podieľa na likvidácii pamiatkových hodnôt spôsobom, ktorý je tak hlboko zakorenený, že zotrvačne kopíruje metodické omyly z 70. a 80. rokov 20. storočia.

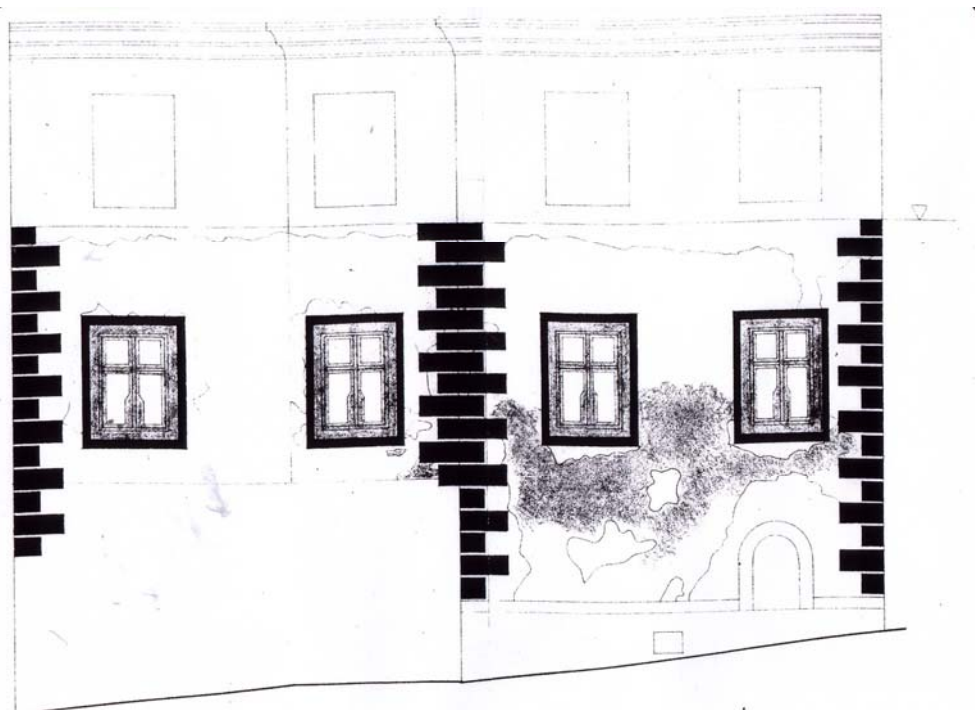
Banská Štiavnica, Radničné námestie 11

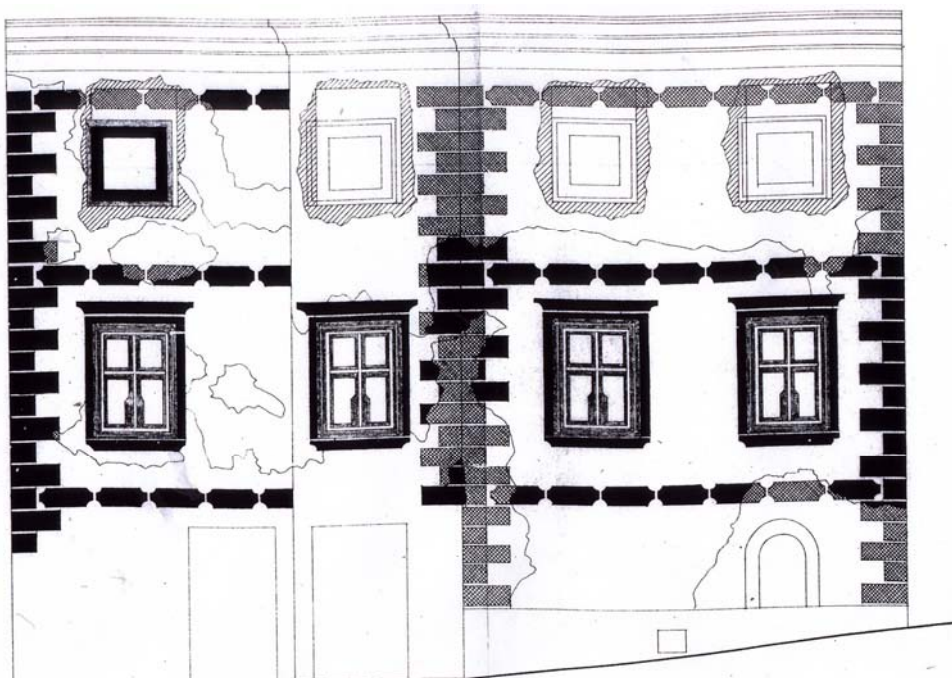
1975, stav pred obnovou fasády

detail nálezov z pamiatkového výskumu

Rozvinutý pohľad na fasádu – návrh pamiatkovej obnovy z roku 1980

Rozvinutý pohľad na fasádu – schéma barokovej výzdoby

Fasáda po odstránení klasicistickej náležov v kombinácii s barokovou výzdobou

Návrh na analytickú prezentáciu stredovekých úprav fasády a klasicistickými prvkami, rok 2000

Výsledná obnova, rekonštrukcia klasicistickej úpravy fasády

Použitá literatúra a pramene:

Čelko, M.: Banská Štiavnica za včasného a rozvinutého feudalizmu, In: *Banská Štiavnica, svedectvo času, Štúdiu Harmony, Banská Bystrica 2002*

Chovanová, I.: Urbanistické a architektonické hodnoty Banskej Štiavnice, In: *Banská Štiavnica, svedectvo času, Štúdiu Harmony, Banská Bystrica 2002*

Kvasnicová, M.: *Zásady ochrany, Pamiatková rezervácia Banská Štiavnica – historické jadro a Kalvária, Bratislava 2004*

Labuda, J.: Počiatky osídlenia Banskej Štiavnice a okolia od praveku po koniec 12.storočia, In: *Banská Štiavnica, svedectvo času, Štúdiu Harmony, Banská Bystrica 2002*

Mencl, V.: *Stredoveká architektúra na Slovensku 1. Stavebné umenie na Slovensku od najstarších čias až do konca doby románskej, Praha – Prešov 1937*

Autori príspevku:

- **Ing.arch. Iveta Chovanová,**
odborno – metodický pracovník, Krajský pamiatkový úrad Banská Bystrica,
pracovisko Banská Štiavnica, Dolná ružová 7, 969 01 Banská Štiavnica,
E-mail: ivetachovanova@zoznam. sk
- **Mgr. Silvia Šujanová,**
odborno – metodický pracovník, Krajský pamiatkový úrad Banská Bystrica,
pracovisko Banská Štiavnica, Dolná ružová 7, 969 01 Banská Štiavnica,
E-mail: silvia@obnova. sk

Královská kaple Panny Marie čeká na svou rekonstrukci již téměř sto let. V roce 1908 byla přes protesty občanů i určitých úředních míst zbořena. Tak se stala – v podobě kamenických, sochařských a části malířských zlomků – mementem neuváženého, až opovážlivého zničení kdysi reprezentační sakrální prostory na území historického Brna.

O rekonstrukci respektive znovupostavení kaple se jednalo o dob jejího zničení vícekrát. Již roku 1908 byl vypracován J. Dellem návrh obnovy kaple na původním místě. Za mého působení v památkové péči, t.j. od roku 1948, se začaly opět ozývat snahy různých institucí o její obnovu a využití, ať už pro účely církevní, nebo muzejní a galerijní. Také místo, kde rekonstruovaná kaple měla stát, se měnilo podle možností, které se naskytovaly při řešení urbanistických otázek zástavby městského jádra.

Hned na počátku našich úvah nutno uvést, že již nemůže jít o rekonstrukci kaple v její celkové původní podobě. Z hlediska památkové péče – a nejen z tohoto pohledu – se totiž může brát v úvahu pouze presentace interiéru středověkého prostoru, který lze v úplnosti rekonstruovat. Za stávající situace však by šlo vlastně o exponát památky, který je dokonce možno napojit na příhodnou soudobou architekturu, jež by ovšem musela být projektována velmi citlivým a zkušeným architektem. V případě královské kaple nelze již rekonstruovat památku in situ. Chybí jeden z hlavních faktorů, který totiž opravňuje kulturní statek označovat jako nemovitou památku: týká se to vazby s místem vzniku, která je pro existenci architektonické památky jako takové prvním předpokladem. Ta je v našem případě již nenávratně ztracena. Tuto devizu si musí v první řadě uvědomit každý, kdo uvažuje o záchraně tohoto architektonického díla, které se kdysi zařadilo do středověkého tvůrčího procesu na Moravě výraznou notou. Nelze tedy uplatnit kapli v obraze dnešního historického Brna exteriérovou architektonickou hmotou, byť jde o městskou památkovou rezervaci. Naopak třeba zdůraznit, že právě z tohoto důvodu vzhledem k charakteru dnešní konfigurace městského brněnského útvaru se tak nemůže stát. Jakýkoliv romantismus, i když dobře míněný, není na místě. Znovuvybudování kaple musí proto projít kritikou rozumné úvahy. Pak bude projektantům jasno, že napojení královské kaple do současného života – a o to nám jde – je možné jen výše zmíněným způsobem, t.j. presentací kaple v podobě interiéru. Připomeňme podobné případy v řadě evropských muzeí.

Zbytky kaple existují v takovém rozsahu a v tak charakteristických kamenných člancích, že její rekonstrukce by nebyla obtížná ani po stránce technické. Plány pro tuto akci zpracoval již před dávnými lety Ing. Emil Dufek, s nímž jsem možnost znovupostavení kaple kdysi projednával. Brněnská městská správa přesto, že se k tomuto architektonickému dílu zachovala macešsky, přece jen nedovolila, aby památka spojená s královnou Eliškou Rejčkou byla nadobro zničena. Podstatné části stavby, které zůstaly zachovány, jsou instalovány v křížové chodbě brněnské Nové radnice a ostatní, po přemístění z městských jatek do proluky na rohu Mečové ulice a Dominikánské, byly uskladněny ve dvoře minoritského konventu a odtud převezeny na jiná místa.

Kaple Panny Marie spoluvytvářející kdysi prostor Dominikánského náměstí je svou existencí spojena s osobnostmi pro český stát tak významnými jako byl Václav II., Jan Lucemburský a Eliška Rejčka. Historické danosti se tak pojí s uměleckohistorickou hodnotou kaple, na niž bylo v odborné literatuře, zabývající se středověkou architekturou v našich zemích, několikrát poukázáno. Tato gotická stavba, připomínaná v roce 1297, patřila k církevní architektuře typu jednopodporového sakrálního prostoru tak zvaného štrasburského slohu, přijímaného v českomoravském prostředí z Podunají. Působením architektonických vazeb vedených ze středu byla navozena prostorová dynamika jednotného, pohledově vyrovnaného, do sebe se uzavírajícího interiéru. Uměleckohistorická a také památková podstata kaple Panny Marie je touto charakteristikou určena a definována.

Již z těchto velmi stručně naznačených a vytčených znaků dotýkajících se architektonického tvůrčího principu zmíněné stavby snad dosti přesvědčivě vyplývá, že při znovuoživení památky, to znamená při jejím napojení jako exponátu do současného a tím i kulturního dění města Brna, půjde především o vkomponování středověkého sakrálního interiéru do soudobé architektury, organicky se vřazující do urbanistických vztahů již vytvořených i nově řešených v souladu s potřebami města.

Kaple nebyla nikdy stavbou solitérní, nýbrž se vázala na plynulou městskou zástavbu. Její exteriér působil ve svém bezprostředním okolí kubusem úsporných, prostých forem bez okázalosti a výrazného architektonického akcentu.

V době hledání pout po léta zpřetrhávaných tradic by došlo zapojením středověké sakrální architektury do duchovní atmosféry města také k odčinění křivdy spáchané kdysi na kulturním statku a k napravení omylu, kterým Brno v podobě ztráty památky vynikajících hodnot bylo ochuzeno o výraznou komponentu.

Závěrem: při rekonstrukci kaple Panny Marie by šlo o promyšlený počín v městské památkové rezervaci s jasně se formujícím výsledkem. Je to úkol na poli urbanismu, architektury a památkové péče neobvyklý a v první řadě záslužný.

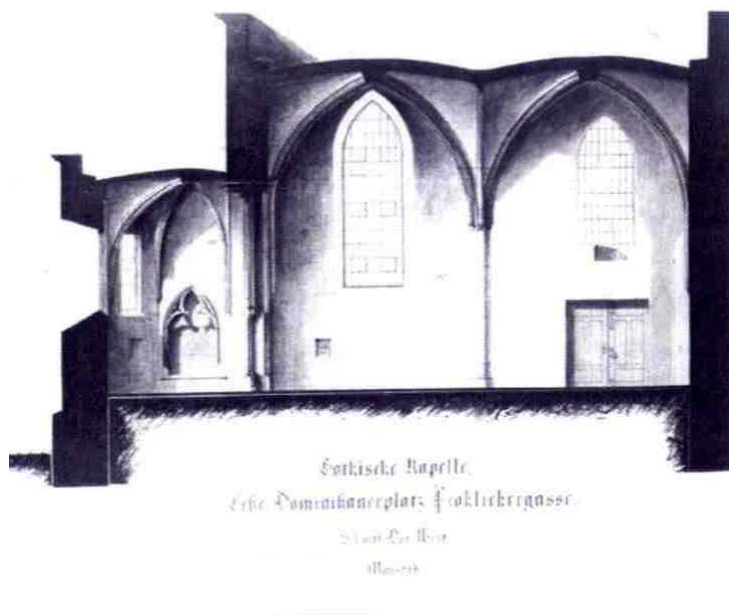
Expozici gotických fragmentů královské kaple v objektu Mincmistrovského sklepa, vypracovaný Ing. arch. Milošem Klementem třeba považovat za aktuální připomínku nutnosti konečného vyřešení prezentace této významné umělecko historické památky – rekonstrukce kaple s použitím dochovaných kamenických a kamenosochařských článků.

Jde tudíž o časově omezenou prezentaci a připomínku zaniklé architektury, jež je žel dnes v povědomí veřejnosti málo přítomna.

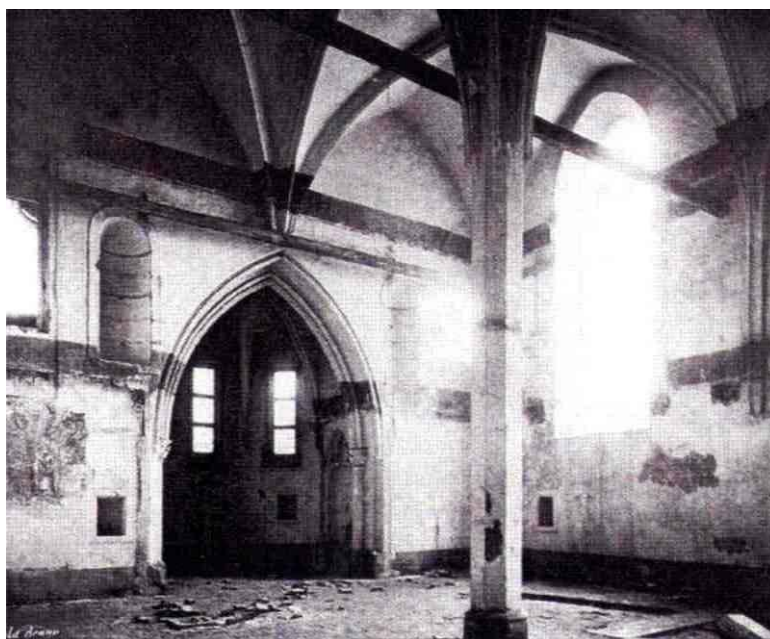
Prof.PhDr. Miloš Stehlík

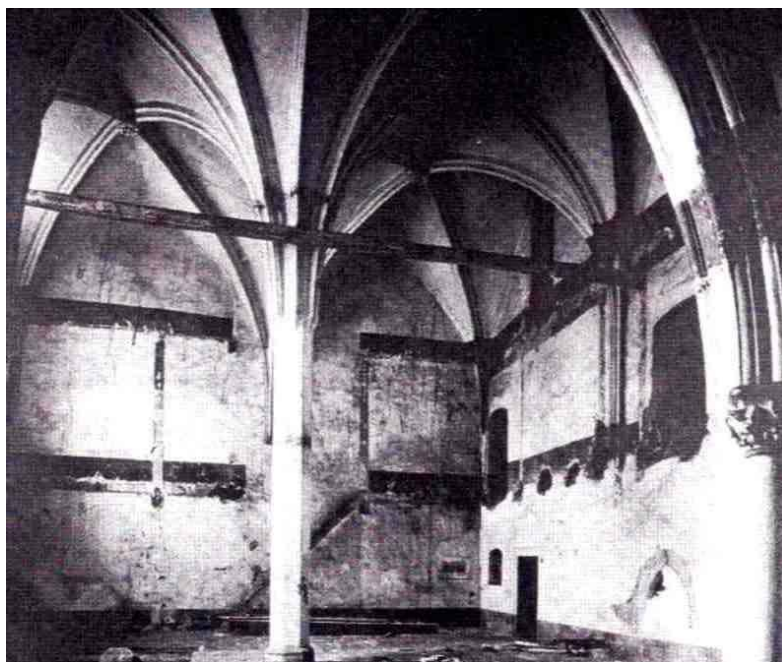
Bourání původní kaple

Řez původní kaplí

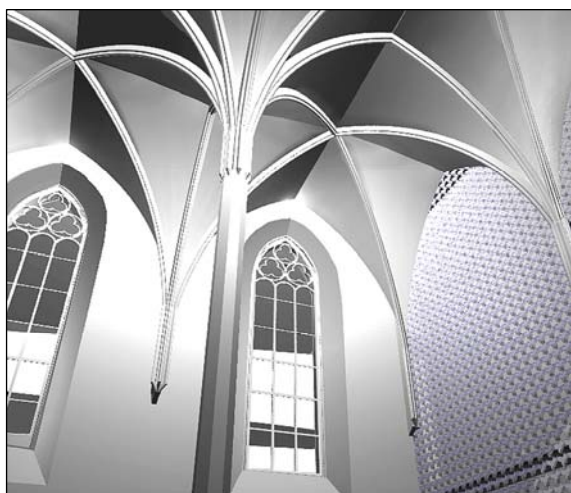
Interiér původní kaple

Interiér původní kaple

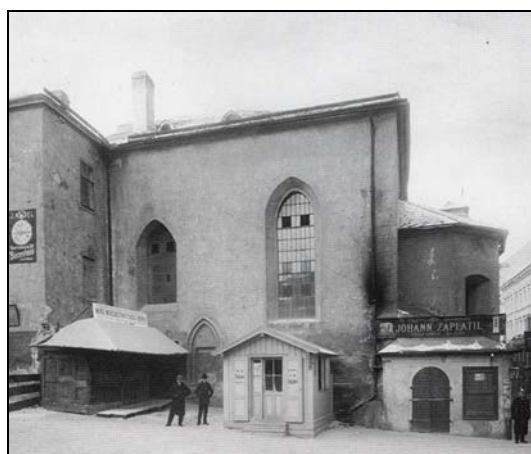
Jaroslav Drápal OŽIVENÍ KRÁLOVSKÉ KAPLE PANNY MARIE V BRNĚ I.

Zadání architektonických studií s tímto tématem bylo vyvoláno potřebou reagovat na otevření expozice kamenických detailů kaple v podzemí Dominikánského náměstí, ve sklepení bývalého „Mincmistrovského domu“. Můj názor jako zadavatele školních prací se ztotožňuje se stanoviskem Národního památkového ústavu v Brně, zastoupeného universitním profesorem PhDr. Milošem Stehlíkem, že dominantní historickou hodnotou kaple je nezpochybnitelně a jednoznačně hodnota celku. Jedinečného, jednopodporového sakrálního prostoru, nadřazeného významu jednotlivostí dochovaných kamenosochařských architektonických článků.

obr. 1 - interier „kaple“, vpravo perforovaná stěna, kryjící ochoz v úrovni 3. NP a 4.NP

Druhou významnou skutečností, ovlivňující koncepci předkládaných architektonických studií je způsob prezentace tohoto středověkého prostoru. V minulosti připravené snahy o znovupostavení obnovovaly kapli v různých urbanistických situacích, vždy v její původní celkové podobě. Jako soliterní architektonický exteriér. Přesto, že na svém původním stanovišti nebyla nikdy stavbou soliterní. Byla situována v nárožní pozici jako součást plynulé a souvislé zástavby města.

obr. 2 – fotodokumentace původní kaple – pohled z Dominikánského náměstí

Pouta s místem vzniku jsou nenávratně přetřhána. Proto jsme přistoupili architektonickými studiemi k řešení, která tvůrčím způsobem zapojují exponát památky do současné, nově vznikající architektury, hodné genia loci. Naše představy jsou analogické ideám postmoderních světových architektů Aldo Rosiho a Mathiase Ungerse o „domu v domě“,

realizované na př. ve staré vile z konce století pro muzeum architektury ve Frankfurtu nad Mohanem.

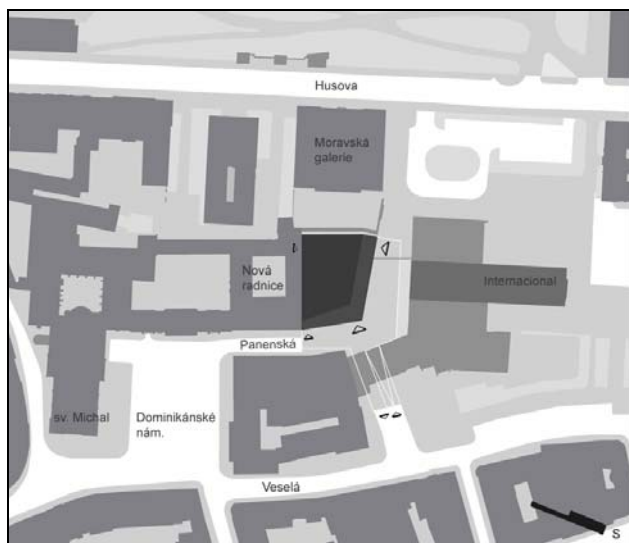

obr. 3 – Začlenění kaple do navrhovaného objektu - perspektiva od schodů Moravské galerie

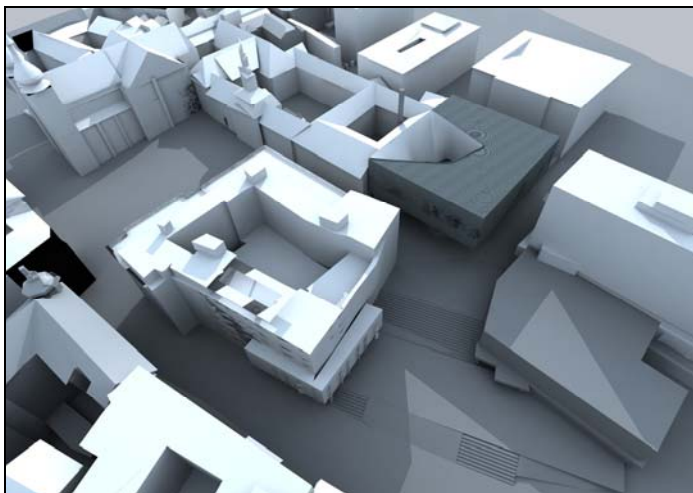
Architektonické studie vznikly v atelieru doc. Ing. arch. Jaroslava Drápala CSc., pod jeho pedagogickým vedením, na ústavu teorie a dějin architektury FA VUT v Brně. Zpracovali je posluchačka 2. ročníku doktorského studia Ing.arch. Markéta Lukášová a posluchač 3. ročníku denního bakalářského studia Martin Cviček. Oba v zimním semestru školního roku 2005/06.

Jako podklady jim sloužily:

1. Stanovisko Národního památkového ústavu v Brně ze dne 2.11.2004 ve věci expozice gotických fragmentů kaple Sv. Václava na Dominikánském nám. 1.
2. Zápis z místního šetření v téže věci ze dne 14. září 2001.
3. Územní plán památkové rezervace
4. Publikace „Královská kaple v Brně 1297- 1997“, autoři Severinová, Severin, Stehlík.
5. Katastrální mapa současného stavu dotčeného území.
6. Dopis primátora města Brna RNDr. Petra Duchoně ze dne 17. 6. 2004 prof. Ing. arch. Mojžíru Kyselkovi CSc.

obr. 4 – Situace umístění objektu – návrh č.1 - autorka: Ing. arch. Markéta Lukášová

obr. 5 – Model umístění objektu – návrh č. 2 – autor: student 3. ročníku Martin Cviček

Uvažované staveniště v souladu se záměry schváleného územního plánu regulace památkové rezervace je sevřeno štítovými zdmi Nové radnice, částí historické hradební zdi, objektem Moravské galerie, přilehajícím hotelem International a ulicí Panenskou, lemující pasáž Jalta. Je významnou křižovatkou pěších tras z městského centra k ulici Husově a dále na hrad Špilberk. Rozdílné výškové úrovně nástupních prostor a pocity stísněnosti z klesajícího terénu jsou v jednom z projektů vyrovnány uvnitř navrhované budovy. V konkurenčním projektu je vstup do 2.NP objektu současně nástupním podlažím kaple z platformy, vzniklé vysunutím 1.NP k venkovnímu schodišti. Napojení nového domu na Novou radnici umožňuje další pěší spojení mezi ulicí Husovou a průchodem přes 2. nádvoří Nové radnice.

Společným znakem obou řešení je snaha zapojit objemově prostorovou strukturu kaple do provozní struktury polyfunkčního domu tak, aby architektonická památka, spojená s Václavem II., Janem Lucemburským a královnou Eliškou Rejčkou, byla po opětovném začlenění do Městské památkové rezervace organickou součástí především kulturně společenského prostředí lokality. Jen parter je navrhován pro komerční plochy, ostatní patra pro společensko-kulturní a reprezentační účely města.

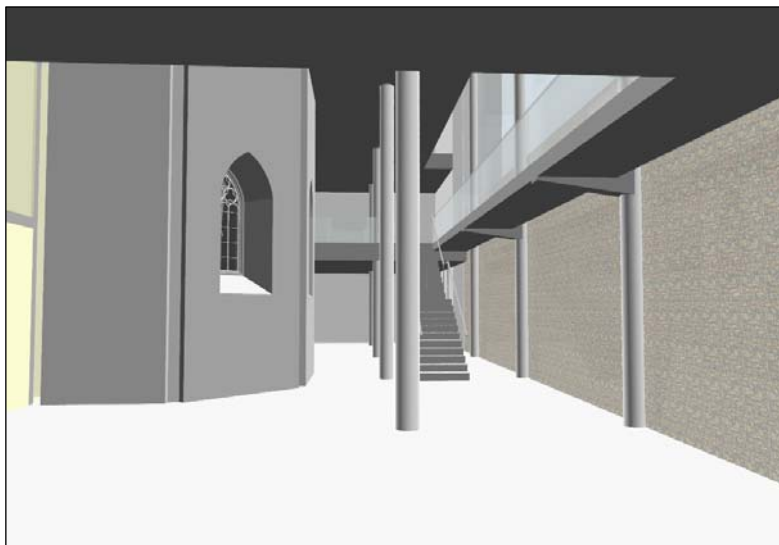
Propojením s reprezentačním a administrativním provozem magistrátu i pro rozšíření těchto potřeb. V suterénu lze počítat s cca 90-ti parkovými stáními ve dvou podlažích s výjezdem do ulice Veselé.

Zásobování je navrhováno z Panenské v sousedství Nové radnice. Venkovní plochy parteru jsou koncipovány jako pěší zona s klidovými plochami v zeleni. Vzrostlá zeleň v blízkosti vyrovnávacího schodiště vedle hotelu je plně výstavbou respektována. Hradební zeď po renovaci bude začleněna do prostorového a provozního konceptu budovy. Výškově objekt navazuje na římsu sousední Nové radnice, 5.NP ustupuje, sledujíc sklonitost sedlové střechy.

Respekt k složitosti zakládání (sklepy v podzemí) je vyjádřen užitím technické makrostruktury umožňující založit stavbu v libovolných bodech půdorysu. V alternativním návrhu je konstrukčním modulem skeletu proporcionalita a modulová osnova čtvercových polí historického prostoru kaple. Takto je interiér kaple důsledně integrován do prostorové a hmotné struktury nově navrženého domu. Proporcionalita, měřítko a jednotná modulová osnova se takto stávají prostředky spojení starého s novým. Dochází k vertikálnímu prorůstání, interiér kaple prochází třemi podlažími. Prostory sousedící jsou jedno nebo vícepatrové. Dům je složen z různorodých, navzájem se prolínajících prostor. Takto je integrace prostoru kaple do jiného prostoru umocněna bohatstvím prožitků půdorysných i výškových úrovní.

Vložený prostor kaple je shora obléván padajícím světlem, přirozeným nebo umělým, přivedeným zdvojenými stěnami zachované původní tloušťky kamenného zdiva, tj. cca 1,2 m. Střešním prosklením v 5.NP se přirozené světlo dostává do prostoru zdvojené stěny kaple. Tím bude zachován pocit uzavřeného prostoru kaple a otevřeného prostoru vně zakomponovaných fragmentů klenby a vertikálních nosných prvků.

Na závěr si dovoluji vyslovit domněnku, že takto koncipované úvahy o znovuoživení památky by mohly pomoci zachovat tuto významnou lokalitu brněnské památkové rezervace pro reprezentační, duchovní a kulturně společenské aktivity. Nikoliv např. pouze pro parkování motorových vozidel.

obr. 6 – Začlenění hmoty kaple do prostoru vnitřní dvorany

Doc. Ing.arch. Jaroslav Drápal, CSc.
Fakulta architektury Vysokého učení technického v Brně, Poříčí 5, 639 00 Brno
Tel.: 541 146 721
E-mail: drapal@ucit.fa.vutbr.cz

V úvodu je třeba uvést několik obecných zásad. Rekonstrukce je nepochybně jeden z plnohodnotných relevantních přístupů k obnově památek. Nutno samozřejmě dodat, že mezní, když na druhé straně pomyslné stupnice stojí přísná konzervace ponechávající objekt pokud možno v tom stavu, ve kterém se dochoval, a to včetně mnohých rušivých a esteticky nepříliš dobře působících prvků.

Podstatou rekonstrukce je návrat k dřívější podobě stavby, je cestou „proti proudu času“. Přináší proto s sebou eliminaci určitého časového úseku, z čehož vyplývá jeden základní problém. Tento přístup způsobí velice často zásahy takového typu, při němž jsou odstraněny a definitivně ztraceny mladší vrstvy, či zásahy. V této souvislosti se ale nejedná pouze o takové práce, při kterých je například odbourán mladším přístavek, sejmuta omítková vrstva, změněna krytina, vyměněno okno a podobně. Vážné zásahy do originální dochované struktury přináší i akce, které obvykle s tímto negativním působením nejsou spojovány. Jedná se o nové zbudování nedochované, či dokonce neprovedené části stavby. V případě kdy zásah není prováděn na úkor dochovaných částí, ale je k nim naopak organicky připojen, většinou nevzbuzuje obavy.

Tento přístup můžeme doložit například přáním obnovit zřícenou, tedy nedochovanou klenbu, a to na místě, která již ztrátu v následujících obdobích nenahradila žádným hodnotným prvkem. Na první pohled se tedy jedná o zásah, který doplněním něčeho, co již není a co si nevynutí odstranění mladší konstrukce, dochovanou památku nezasáhne ale naopak zhodnotí. Ve velkém procentu případů je však pravdou pravý opak. Můžeme zmínit řadu akcí, kdy se musely „poněkud“ upravit dochované, ale již narušené, erodované a nedostatečně nosné klenební výběhy, zdívo se současně jen „trochu“ zpevnilo, provrtalo se jen „několik“ otvorů pro zakotvení táhel, „částečně“ se s ohledem na vkládané prvky zpevnila stávající konstrukce a tak podobně. Výsledný dojem pak může být historicky a tvarově naprosto správný, současně esteticky neobyčejně působivý. Vše se ale děje na úkor památky, na úkor její originálně dochované podstaty, byť dochované v podobě, která neinformovaného diváka tak neuchvátí, jako právě provedená úspěšná rekonstrukce.

Tímto příkladem rozhodně nechci zpochybňovat jeden z možných památkových přístupů, pouze důrazně upozorňuji, že je nutno podrobně rozebrat veškeré související práce, které mohou rekonstrukci jako přespříliš radikální zásah, vyloučit. Rekonstrukce je tedy metoda významná, působivá, díky svému radikálnímu výsledku však možná až nebezpečně lákavá, a to zejména tehdy, když nadšení převyší racionální rozvahu. Z dlouholetých zkušeností mohu s určitou, ale platnou nadsázkou konstatovat, že objevitelé rekonstruuji, kdežto posuzovatelé konzervují.

Obecná pravidla platící pro celé spektrum památkových aktivit musíme respektovat i při zvažování rekonstrukcí fasád. Pro přehlednost se pokusím v bodech vyjmenovat základní oblasti, bez jejichž poznání a zapojení do sumárních úvah vyvstává akutní nebezpečí chybného rozhodnutí, rozhodnutí, které může ve svém výsledku působit zajímavě a atraktivně. Bude se však jednat o tvůrčí činnost, možná i zajímavou a přinášející nové kvality, nesporně však již překračující hranice působnosti památkové péče.

- V první řadě je nutno ověřit a doplnit případný nahodilý nález odpovídajícím průzkumem, jenž teprve věrohodně ověří výchozí možnosti případné rekonstrukce.
- Rovněž je možné získat potřebné vstupní informace z obecněji zadaného průzkumu, jenž dospěje k určitým poznatkům navozujícím možnost rekonstrukce (viz kapitola SHP obsahující náměty pro další zacházení s památkou).
- Pokud bude rozhodnuto zabývat se myšlenkou na rekonstrukci, je patrně nutné k této oblasti směřovat samostatný průzkum, který bude specificky zaměřen. Bude se jednat do sondážní ověření na místě, nyní již ne pouze v rovině samotné existence nálezu a

- jeho kvality, ale i kvantitativní vymezení rozsahu nálezu, míry jeho dochování a možností exaktní rekonstrukce.
- Další nutný průzkum specifického zaměření by se měl orientovat v dochovaných pramenech existujících mimo zkoumaný objekt. Jedná se zejména o obrazovou dokumentaci v co nejširším záběru, archivní prameny ať již písemné, či plánové. Nezbytná je dobrá orientace v předchozích zásazích a jejich dokumentaci včetně studia nálezových zpráv, restaurátorských průzkumů a laboratorních vyhodnocení.
 - Veškeré cílené průzkumy prováděné na místě budou obsahovat v maximální možné míře podrobnou dokumentaci, protože z jejich charakteru vyplývají nutné nevratné zásahy do hmoty. V této fázi je potřeba sondáž stále ještě minimalizovat. Pokud by totiž došlo k odlišnému přístupu k památce, neměly by tyto zásahy podstatně omezovat návrat předchozího stavu. Zde spatřuji zásadní problém, protože řada průzkumů je apriorně vedena tak, aby jiný, než rekonstrukční, tedy nejrozsáhlejší (a pro provádějícího nejlukrativnější) přístup byl v podstatě vyloučen.
 - Po získání odpovídajících vstupních informací je třeba provést ověřovací studii ve formě kresby, případně trojrozměrného modelu zohledňujícího veškeré aspekty, tedy tvar i barvu. Pokud při vytváření určitého detailu není situace jasná a přesvědčivá, doporučuje se provést variantní řešení, případně si lze vypomoci srovnáním z autorsky, regionálně, či slohově blízkých objektů, kde jsou ovšem informace jednoznačné. Mnohdy právě v této fázi dochází k tomu, že doposud dostačující informace se ukážou jako neúplné, případně míra nejasných partií zcela vyloučí exaktní rekonstrukci.
 - V rámci zvažování je nepochybně nejpodstatnější jednoznačnost rekonstrukce, její zdůvodnitelná a bez pochybností obhajitelná podoba od celkové koncepce až po řadu jednotlivých detailů, co se týče tvaru, povrchové úpravy, barevnosti apod. Samozřejmě, určité prvky budou řešeny spekulativně, protože pro ně nenalezneme dostatečné průkazné a jednoznačné indicie. Právě počet takovýchto volněji utvářených zásahů může být pro oprávněnost rekonstrukce limitující.
 - Výše uvedené platí nezbytně pro všechny součásti obnovované, rekonstruované stavby, či její části. Například obnova barevnosti omítaných ploch bez znalosti barevného řešení ploch kamenných, barev již nenávratně zbavených, často rekonstrukci vylučuje. Toto zodpovědné rozhodnutí je někdy o to těžší, pokud získáme o jedné z podstatných částí vytvářejících celek pozoruhodné a jednoznačné informace, které rekonstrukci v dané části bez problémů umožňují a současně jsou z hlediska hodnoty nálezu i přínosné. I v takovémto případě je komplexnost řešení významnější.
 - Nedílnou součástí, kterou je nutno zvažovat od samotného počátku, je prostředí obnovované památky. V zásadě proměněné situace určité zásadnější návraty proti proudu času vylučují, protože by se změnil právě onen jednotlivostem nadřazený celek. Naopak proměna určité „jednotky“ umožňuje v takovémto případě i její náznakovou rekonstrukci.
 - Uvedená komplexnost přístupu by se v ideálním případě měla týkat skutečně celé památky. Zohlednění fasády, kde je nutno do celku započítat například nejen barvu kamenných a omítaných částí, ale současně i barevnost okenních a dveřních výplní, barevnost mříží, okapů apod. Již méně často bývá zohledněna krytina, která rovněž podstatně určuje celkový charakter exteriéru. Její změna může v řadě případů náročnější rekonstrukci vyloučit stejně jako například změna oken nedovolujících obnovu barevnosti starší, než té s okny spojené.
 - Pouze v jedinečných, velice vzácných případech lze snad i v rámci rekonstrukce vsadit na přístup blízký analytické metodě. Unikátní hodnota určité části pak může zdůvodnit i její (případně částečnou) rekonstrukci, která se však bude týkat pouze určitého prvku, či souboru prvků vymezujících se z charakteru celku. Musíme uvést, že se jedná o další z možností, kde je však nezbytně nutná daleko podrobnější analytická část a opatrnost při prosazování takového řešení.
 - Někdy je důležité zvážit i jiné, než umělecko historické a estetické aspekty, které většinou u rekonstrukcí převažují. Někdy třeba i devastující mladší zásah již k památce nedílně

patří, vytváří určitou atmosféru. Jeho potlačení by v takovýchto případech bylo proti duchu památky.

- Mimo exaktní (vědeckou) rekonstrukci bývá mnohdy užívána rekonstrukce náznaková, revokující určitý nedochovaný a zejména nejednoznačně dochovaný historický stav. Tento přístup je na pomezí mezi vědou a novodobou tvorbou, byť historií inspirovanou. Její uplatnění zvažujeme z památkového hlediska ještě zodpovědněji. Domnívám se, že se její přípustnost váže pouze na případné žádoucí dotvoření určitého komplexu, kde stávající podoba upravované části zcela zásadně narušuje jinak koncipovaný a odlišně působící celek. Objektů samostatných, kde by byl takovýto přístup potřebný, je dle všeho velice málo. Tento přístup je samozřejmě možný a zdůvodnitelný, je však otázkou, kde se pak nachází hranice mezi vytvořením určité rámcové (dojmové) nápodoby staršího vzezření stavby a kde se již jedná o přestavbu, i když historickým stavem podmíněnou.
- Současně je nezbytně nutno jednoznačně a s úplností vymezit, definovat a zvážit veškeré s rekonstrukcí spojené a ji podmiňující zásahy do dochovaných originálních konstrukcí. Pokud by se jednalo o podstatnější úbytek původních součástí stavby, je rekonstrukce morálně zpochybněná, i když jinak získáme jednoznačné a přesvědčivé poznatky umožňující její provedení.
- Limitující je technický stav objektu i z dalšího hlediska. Pokud by měla rekonstrukce vyvolat rozsáhlé, pouze jí vyvolané zásahy, jako například zpevnění vrstev, výměnu některých prvků a podobně, je to opět důvod směřující proti jejímu použití a zohlednění jiného, k dochované podobě citlivějšího zásahu.
- Právě v souvislosti se dochovaným stavem objektu přistupuje další, pro rekonstrukci spíše příznivá možnost. Pokud je určitá stavba v kritickém stavu, jenž si vynutí zásadní výměny řady konstrukcí, lze ve větší míře zohledňovat rekonstrukci. Je totiž otázkou, zda je v této situaci opravdu tak jednoznačně potřeba vytvořit novodobou kopii neopravitelného prvku. Pokud uvedená havarijní část narušuje určitou starší kvalitnější situaci, je zde rekonstrukce, a to včetně náznakové, jistě oprávněnější, než v jiných případech.
- Rovněž musíme zvážit, zda současné materiály, technické a technologické prostředky věrnou rekonstrukci dovolují. Pokud bychom museli sáhnout po určitých náhražkách a neověřených postupech, je rekonstrukce opět silně zpochybněná.
- Při rekonstrukci je třeba, jako ostatně ve všech případech, zvážit i ekonomické souvislosti. Je opět otázkou etiky, kdy požadovat náročnou rekonstrukci, kdy je význam památky či její obnovované části tak významný, že je takovýto náročný přístup opodstatněný.

Výše uvedené body poukázaly na některé důležité činnosti, které jsou pro zodpovědné rozhodnutí o podobě a oprávněnosti rekonstrukci užitečné. Samozřejmě lze uvedený výčet doplnit o řadu dalších, které se však budou vztahovat spíše k jednotlivostem a z uvedených bodů je lze odvodit.

Závěrem lze konstatovat, že rekonstrukce jako jeden z relevantních přístupů k obnově památky s sebou nese pro definitivní a ireverzibilní zásah do stávající podoby artefaktu daleko větší nároky na vstupní průzkumy a úvahy. U takto obnovované budovy musíme jednoznačně vysvětlit, obhájit a doložit důvod rekonstrukce. Veřejná širší oponentura by se měla stát pravidlem. Důvodem by měla být zejména nezpochybnitelná hodnota a kvalita nálezů podložená jednoznačnými důkazy o teoretické i praktické možnosti a přípustnosti obnovy. Rozsáhlejší a podrobnější dokumentace obětovaných, definitivně zanikajících částí, případně jejich ochrana a přenesení, musí být jednoznačnou a samozřejmou součástí takovýchto aktivit.

Ing. Petr Macek
Ústav pro dějiny umění, Filozofická fakulta UK
E-mail: macekp@seznam.cz

Josef Štulc

REKONSTRUKCE VE VZTAHU K AUTENTICITĚ PAMÁTKY - OPRÁVNĚNOST A RIZIKA

(s příkladem obnovy domu U zvonu na Staroměstském náměstí v Praze)

Rekonstrukce, tedy znovuvytvoření zaniklé památky – ať již celé, nebo, daleko častěji, jejích chybějících částí – je mimořádně závažným tématem. V dějinách, přítomnosti a jistě i budoucnosti památkové péče bude vždy patřit k těm nejdiskutovanějším, s nejvýraznější polarizací názorů všech zúčastněných. Připomeňme jen vzájemně protichůdné názory velkých osobností poloviny 19. století, doby konstituování památkové péče jako společností uznaného a respektovaného oboru. Vynikající francouzský architekt a historik architektury Eugène Emmanuel Viollet – le-Duc tehdy ve svém desetisvazkovém výkladovém slovníku francouzské architektury reklamoval pro tvůrčího architekta právo uvést památku do celistvého, stylově jednotného stavu, který dle jeho názoru ani nemusel v minulosti nikdy existovat.¹⁾ Téměř současně zveřejnil velký britský myslitel, výtvarný kritik a umělecký historik John Ruskin ve svých *Sedmi lampách architektury* zdrcující kritiku tehdejšího rekonstrukčního purismu, který označil za parodii a nejhorší formu lži.²⁾ Vyjádřil přesvědčení, že tak jako není možné vzkřísit mrtvého byt' nám byl sebedražší, není možné ani vzkřísit to, co bylo veliké a krásné v architektuře, jestliže to zaniklo. Ruskin se neméně energicky zastával i puristy nešetřně ničené patiny památky, stop věků, jimiž prošla, tedy toho, co později Alois Riegel nazval hodnota stárí.

Antagonismus Ruskin- Le Duc našel intenzivní pokračování na přelomu 19. a 20. století, a to zejména ve střední Evropě. Vzpomeňme polemik, které, počínaje rokem 1900, v Německu doprovázely na Dnech památkové péče návrhy na rekonstrukci a dostavbu monumentální zříceniny Heidelberského zámku či na dostavbu gotického dómu v Míšni. Velký německý historik umění Georg Dehio tehdy v návratu k názorům Johna Ruskina vyřkl kategorický požadavek „Konservieren, nicht restaurieren“.³⁾ V hledání konsensu mezi stále ještě mocnou falangou puristických architektů, jejichž výrazným reprezentantem byl například v Německu dostavovatel hradních zřícenin Bodo Ebbart, a rostoucím táborem zastánců přísné konzervace neuspěl ani bruselský starosta Buls, navrhuje připustit rekonstrukci u funkčně „živých“ památek a odmítnout ji u „mrtvých“ památek bez živé užité či ideové funkce. Vzhledem k své předčasné smrti v tom neuspěl ani velký rakouský vědec a památkář Alois Riegel. Ten však dal v roce 1903 rodící se moderní památkové péči do vínku svou brilantní analýzu komplexu hodnot památek, kterou chápal jako nezbytné metodické východisko všech úvah o jejich ochraně a péči včetně řešení otázky oprávněnosti rekonstrukce.⁴⁾

Česká památková péče v prvních třech desetiletích 20. století bezesbýtku přejala protirekonstrukční názory Georga Dehia (mylně u nás připisované Rieglovi) a dovedla až do jisté krajnosti názor, že doplnit památku (případně vložit novostavbu do historického prostředí) lze jen formami a prostředky soudobé architektury, vyjadřující Rieglovo „umělecké chtění“ doby, v níž je doplněk či dostavba prováděna.⁵⁾ Jisté doktrinářství a mechanické uplatňování těchto zásad vedly k problémům zejména poté, co v české architektuře kotěrovskou modernu, český kubismus, Plečnikovy středomořské či Jurovičovy folklorní citace, nebo art deco vystřídal v pozdních 20. letech minulého století náraz militantního, vůči stavební tradici a její kontinuitě programově antitetického funkcionalismu. Václav Wagner na konci 30. let kriticky odmítl „analytickou vivisekci“ památky, doktrinářsky praktikovanou, spolu s modernismem doplnků tehdejší českou památkovou péčí a odvážil se znovu obhájit možnost rekonstrukce historických forem památky. V jeho pojetí ovšem rekonstrukce byla brána ne jako samoučelný akt, ale jako nejpřirozenější prostředek k uchování integrity památky jako výtvarného díla.⁶⁾ Polemika, která se rozhořela k oprávněnosti tohoto přístupu mezi Wagnerem a jeho vlivným současníkem Zdeňkem Wirthem, zastáncem konzervace a práva na dobové tvůrčí doplňky, nebyla (a ani nemohla být) s konečnou platností rozhodnuta. Myšlenkově českou památkovou péčí velmi obohatila a v jejím dalším, již

poválečném vývoji, přispěla k určitému metodickému pluralismu (na jedné straně analytická konzervace např. Strahova či tvůrčí Fragnerův přístup k modernizaci Karolina a současně s tím extrémní rekonstrukcionismus, jak jej ukazuje znovuvybudování Betlémské kaple nebo obnova benátských štítů v Novém Městě nad Metují). S jistými výkyvy, v jedné době více ke konzervaci, v jiné k rekonstrukci, se pluralismus uplatňuje ve volbě metod obnovy památek až dodnes.

V době mého vstupu do památkové péče na konci 60. let minulého století bylo kyvadlo jisté oscilace mezi konzervací a rekonstrukcí, v praxi samozřejmě s řadou přechodů či paralelního uplatnění obou přístupů, jednoznačně na straně rekonstrukce. Mělo to řadu příčin. SÚRPMO ve svých projektech stále více ustupoval tlaku stavební výroby, která chtěla velké soustředěné zakázky s co nejmenším podílem rukodělné práce a největší spotřebou nového materiálu. K tomu přistupoval tlak statiků a jejich úsilí autonomizovat svá naddimenzovaná, dodavatelům vstříc jdoucí řešení statické stabilizace historických konstrukcí a nadřadit je ostatním stránkám renovační akce.⁷⁾ Tyto momenty je třeba mít na mysli, abychom výsledky obnovy památek 70. a 80. let soudili s historickou objektivitou, tedy s přihlédnutím nejen k dobovým názorům, ale i reálným možnostem a podmínkám. V úvahu je třeba brát i skutečnost, že velká stavařská lobby měla v tehdejší totalitním systému značný politický vliv a své zájmy si dokázala vždy velmi tvrdě prosadit.⁸⁾

K otázkám oprávněnosti, možností a mezí rekonstrukce jsem se – z pohledu praktického „polem pracujícího“ památkáře v minulosti vyjádřil již dvakrát. Poprvé v článku o metodách obnovy památek z r. 1987⁹⁾ a o deset let později v příspěvku z r. 1997 reflektujícím tehdy probíhající mezinárodní diskusi o autenticitě.¹⁰⁾ Názory, které jsem v těchto článcích vyjádřil, zastávám bez podstatnějších změn i dnes, a proto je mohu jen ve stručnosti rekapitulovat.

V příspěvku z r. 1987 jsem metodu rekonstrukce dal do kontextu s metodou konzervace dochovaného stavu památky a její extrémní odnoží – analytickou prezentací reliktního stavebního vývoje památky. Poukázal jsem na kritickou diskusi, která k nadužívání rekonstrukcí proběhla v obou tehdejších německých státech, i na zneužívání této metody v naší tehdejší praxi, kdy makety obnoveného historického (někdy však i pseudohistorického) stavu památky kryly její téměř úplně novými technologiemi a materiály vyměněné původní konstrukce i detaily. Přes tuto kritiku jsem rekonstrukci označil za relevantní metodu památkové obnovy, pokud dodržuje následující, v literatuře i řadou dalších autorů připomínané podmínky a předpoklady. Cituji:

„1. Rekonstrukce by nikdy neměla být samostatným cílem, ale pouze jedním z možných prostředků, jak znovu uplatnit a zhodnotit především autentické, v originálu dochované hodnoty památky, nebo historického sídelního útvaru. V jejím rámci má své oprávnění především tzv. anastylóza, tedy znovusesazení článků a fragmentů, jež jsme získali průzkumem a jejich prezentace je zpravidla bez rekonstrukčních doplňků nerealizovatelná. (Anastylóze bychom ve všech případech, kdy je dostatečně zajištěna ochrana sesazovaných článků, měli dávat přednost před jejich uložením v lapidáriu, kde je jejich další osud často krajně nejistý a kde zůstávají trvale vytrženy ze svého původního kompozičního a výtvarného kontextu.)

2. Rekonstrukce musí vycházet z naprosto spolehlivého vědeckého poznání památky, kterou nikdy nesmíme „vylepšovat“ podle svých hypotetických představ či dokonce dnešních estetických norem, čímž bychom se dopouštěli záměrné mystifikace. Bez dodržení této zásady, zdůrazněné již Benátskou chartou, přestává být rekonstrukce rekonstrukcí v pravém slova smyslu a stává se de facto projevem soudobé architektury, v daném případě historizující, kterou sice můžeme podle konkrétní (např. urbanistické) situace uvítat, která však v každém případě s metodou památkové péče již nemá nic společného.

3. Rekonstrukčnímu záměru, byť opřenému o spolehlivé vědecké poznání, bychom nikdy neměli obětovat autentické hodnoty obnovované památky, ať již tím, že bychom puristicky odstranili hodnotné mladší fáze jejího stavebního a uměleckého vývoje nebo bez závažných důvodů nahrazovali její originální části kopiemi. Na rozdíl od právem odmítnutých praktik 19. století by tedy moderní rekonstrukční idea měla být vždy neoddělitelně spjata s rieglovskou ochranou autenticity památky i s jeho postulátem,

kodifikovaným později i Benátskou chartou, že dosažení slohové čistoty není smyslem konzervační akce.

K těmto teoretickým zásadám lze posléze přidat i některé praktické připomínky: Při zvažování a rozhodování o rekonstrukci je třeba více než kdy dříve brát v úvahu dnes tak častou nedostatečnou kvalitu stavebně řemeslných i uměleckořemeslných prací i k nim potřebných materiálů. Realizace proto nejednou může i kvalitně zpracovaný rekonstrukční projekt proměnit v trapnou karikaturu původního záměru a zmařit tak značné materiální prostředky, jež si prakticky každá rekonstrukční akce vyžádá. S tímto problémem souvisí i další, velmi subtilní aspekt rekonstrukce. Je to míra rozlišitelnosti rekonstrukčních doplňků od originálních částí, k nimž je přiřazujeme. Benátská charta v tomto směru hovoří zcela jednoznačně: doplňky musí být rozlišitelné a měly by přímo nést pečeť doby svého vzniku. I když s tímto požadavkem lze v teorii plně souhlasit, je v praxi často mimořádně obtížné se jím řídit, pokud se chceme vyvarovat výstřelků, k nimž se v podobě boss, brutalistických podpůrných konstrukcí či plovoucích map a améb historických omítek uchýlovala analytická metoda. Nalézt optimální hranici rozlišitelnosti, jež by zároveň s sebou nepřinášela poškození památky jako uceleného uměleckého díla, se tak spíše než metodickým stává v praxi mimořádně náročným problémem výtvarným, který žádná teorie nemůže beze zbytku vyřešit.“

O deset let později jsem se rekonstrukcí a její oprávněností zabýval v souvislosti s tehdy široce diskutovaným výkladem autenticity památek. Připomněl jsem na mezinárodních setkáních zdůrazňovanou komplexnost tohoto pojmu i fakt, že jeho chápání není neměnné, ale v čase se vyvíjí a proměňuje. Dnes zahrnuje: autenticitu hmotné substance památky, autenticitu architektonické či výtvarné myšlenky tvořící formu památky, autenticitu místa a prostředí památky a posléze autenticitu výtvarného, řemeslného, technického a materiálového provedení díla. Upozornil jsem, jak výrazně se liší akcent, který jednotlivé světové kultury kladou na tu či onu výše vyjmenovanou složku autenticity, což na konferenci v Nara v r. 1994 vedlo k rezignaci na formulování globálně platné definice autenticity. Naopak zde byl zdůrazněn pozitivní význam kulturní diverzity, která i v této oblasti existuje a dle níž je třeba autenticitu památek hodnotit výhradně z kulturního kontextu a tradic regionu, ve kterém zkoumaná památka vznikla. Vzájemné pozitivní ovlivňování a zprostředkování hodnot mezi jednotlivými kulturami vede k obecně sdílenému trendu, který Sherban Cantacuzino případně na konferenci ICOMOS v Colombu v r. 1996 charakterizoval „od autenticity produktu k autenticitě procesu.“¹¹⁾ Závěry, které jsem z přehledu vývoje diferencovaného chápání autenticity mohl učinit pro oprávněnost rekonstrukce, se vlastně nijak neodchylovaly od toho, k čemu jsem dospěl o deset let dříve. Opět si dovoluji citovat: „Teprve vezmeme-li v úvahu všechna kritéria tvořící pojem autenticity památky, můžeme se na závěr těchto úvah vrátit k výchozí otázce oprávněnosti památkové rekonstrukce. Lapidárně řečeno, je rekonstrukce oprávněna tehdy, pokud respektuje autenticitu památky. A to v celé výše charakterizované komplexnosti, kterou významu toho slova dnešní doba přikládá. Tedy konkrétně vyjádřeno: rekonstrukce musí úzkostlivě šetřit dochovanou hmotnou substancí památky a z tohoto hlediska pečlivě zvažovat i zdůvodnit všechny navrhované zásahy. Musí vycházet z historicky naprosto spolehlivě doložené (ne pouze hypotetické) představy podoby obnovovaných částí původního díla. Musí brát ohled na charakter místa a prostředí, v němž je památka zasazena a konečně – byť zdaleka ne na posledním místě – musí respektovat původní materiál a dokladovat živou kontinuitu tradičního řemeslného provedení a tradiční stavební kultury.“

S odvoláním na názory řady památkářů, především těch s hlubokými praktickými zkušenostmi, je třeba zdůraznit, že metoda rekonstrukce klade na všechny zúčastněné mnohonásobně vyšší nároky než „pasivní“ víceméně nic neriskující konzervace. Měla by proto zůstat metodou v praxi uplatňovanou jen výjimečně, v obzvlášť odůvodněných, pečlivě předem zvážených případech. Jak moc přitom záleží na uplatnění včasné předvídavosti, snad nejlépe ukazuje případ obnovy domu čp. 605 U kamenného znovu na Staroměstském náměstí v Praze.

U této vysoce prestižní památkové akce jsem asistoval od r. 1974. Tehdy jsem byl, v pokročilé fázi její realizace, tehdejším ředitelem SÚPPOP Vladimírem Novotným pověřen, abych jako styčný referent byl k dispozici staršími kolegy Josefu Mayerovi, který měl významný podíl na předchozích sondážních průzkumech stavby a metodicky vedl akci za tehdejší Pražské středisko SPPOP. V té době byla budova již zevrubně zevně i zevnitř sondážně prozkoumána, byla zbavena většiny ne-středověkých omítek a architekti SÚRPMO Antonie Charvátová a Vladimír Pelzbauer měli zpracován prováděcí projekt rekonstrukce, včetně nešťastné betonové atiky.

Těžko mohu dnes soudit, jaké stanovisko bych zaujal, kdybych mohl ovlivnit koncepci obnovy stavby v jejím počátku na konci 60. let, tedy v době, kdy ještě existovaly alternativní možnosti budoucího postupu. Dnes, po mnoha zkušenostech z této i z jiných akcí, bych rozhodně usiloval o minimalizaci sondážního průzkumu a pouhou dokumentaci jeho výsledků s ponecháním domu ve stavu, v jakém byl před průzkumem. Ten byl výsledkem složitého stavebního vývoje, s nejméně třemi fázemi středověké výstavby a zdaleka ne nehodnotnými barokními přestavbami v pozdním 17. a 18. století.¹²⁾ Tehdy byl dům přepatrován, dostal nižší střechu s výrazným osovým vikýřem a barokní fasádu, v 19. století zjednodušenou a pak v 90. letech opět obohacenou o nebarokní štukovou výzdobu. O ponechání v tomto stavu se v 60. letech zasazoval z celé řady přizvaných vynikajících odborníků jen Václav Mencl.¹³⁾ Všichni ostatní byli doslova fascinováni vpravdě senzačním nálezem středověkého jádra domu, zejména slohové vrstvy z třetího desetiletí 14. století, kdy dům dostal podobu mající v Evropě jen málo výtvarně a architektonicky srovnatelných obdob. Všichni proto usilovali o jeho navrácení do této vynikající středověké podoby.

Je nesporné, že rekonstrukce domu umožnila významně obohatit náš obraz o vynikající kulturní úrovni raně lucemburských Čech. Že cestou anastylózy a rekonstrukce ze zapomnění navrátila dvě velmi náročně řešené gotické kaple ze dvou fází výstavby domu, s nástěnnými malbami a bohatým architektonickým tvaroslovím. Že obohatila fond české středověké plastiky o sice torzální, avšak výtvarně výjimečné monumentální plastiky, osvobozené ve stovkách fragmentů z mladších vyzdívek středověkých otvorů stavby a znovusesazené do opět čitelných celků. Za tyto úspěchy a za nesporný významný obecně kulturní přínos akce vděčíme vysoké kvalifikovanosti jejích protagonistů, z nichž připomínám vědecky zvučná jména historiků umění Dobroslava Líbala, Jaromíra Homolky, Jana Muka ml., z architektů Josefa Hyzlera, Karla Kibice i obou jmenovaných autorů projektu. Obrovskou obětavost vyvinul vysoce vzdělaný a zkušený restaurátor Jan Blažej a později i jím doporučení sochaři Jan Bradna a Jiří Novotný. Jen málokteré památce věnoval zodpovědný památkový gestor tolik osobního času, úsilí a energie, jako to s nevšední obětavostí činil Josef Mayer. Nicméně, přes takto soustředěné úsilí tolika znamenitých odborníků nelze než s odstupem času akci hodnotit s velkým a bohužel oprávněným kritikem. Při veškeré úctě ke všem zúčastněným se o kritické zhodnocení pokusím s vědomím, že „po bitvě je každý generálem“ a že, hodnotím-li tuto akci z dnešního pohledu, jde o přístup vlastně ahistorický, neschopný ex post v úplnosti brát v úvahu všechny dobové podmínky, které výsledky tehdejší práce spoluurčovaly.

K vážným chybám došlo z dnešního pohledu už při objevu a v iniciační fázi přípravy rekonstrukce středověké podoby domu. Vzpomínám si, jak můj učitel Viktor Kotrba nás studenty na příkladu domu U zvonu varoval, že průzkum, zvláště průzkum sondážní, nesmí přerůst do rozměrů, které de facto uzavírají cestu zpátky. Byl upřímně rozezlen, že jako člen tehdy ad hoc sestavené odborné komise byl rozsahem provedeného průzkumu postaven před de facto hotovou věc, kdy již nebylo o čem rozhodovat. Z dobových komentářů účastníků průzkumů¹⁴⁾ je patrné tehdejšími názory podmíněné podcenění hodnoty z dnešního pohledu kvalitní neobarokní úpravy fasády domu, kvalitní autentické tesařské konstrukce jeho krovu a vůbec všech nestředověkých fází jeho stavebního vývoje. Objevitelská euforie, která toto podcenění a následné odstranění mladších vývojových fází stavby zapříčinila, by pro nás měla být trvalým odstrašujícím mementem pro podobné případy v budoucnosti.

Průzkum ač odstraňoval vše, co zakrývalo a bránilo poznání středověkého jádra domu, chyboval ještě v jednom: nebyl schopen některé nálezy spolehlivě interpretovat. Dodnes

například zůstal otevřený rozpor mezi interpretací významu tzv. „trojníky“ zjištěné ve druhém patře věžové části domu, jak ji podal Josef Mayer a zcela odlišnou interpretací tohoto architektonického prvku, o níž opřeli Jiří Škabrada a Michael Rykl svou vysoce pravděpodobnou hypotézu o původním prostorovém uspořádání druhého patra stavby, s obytným apartmánem na místo při rekonstrukci provedeného druhého velkého sálu.¹⁵⁾ V řadě případů průzkum spoléhal na to, že interpretaci a vyplnění „bílých míst“ našeho poznání přinesou další požadované destruktivní zásahy, především rozebírání mladších vyzdívek ze středověkých otvorů a výklenků. To se však potvrdilo jen z části. Přes veškeré úsilí a vysokou kvalifikovanost zúčastněných zůstávalo poznání středověké podoby domu neúplné s nutností domýšlet naši představu o řadě podstatných částí stavby, jak ve vnitřní dispozici, tak pokud jde o podobu monumentální fasády. Některé složky stavby byly vymyšleny ryze spekulativně, jako například hypotéza o existenci mohutné atiky¹⁶⁾, která dnes, po provedené rekonstrukci, ve své betonové podobě stavbu jednoznačně hyzdí. Koncepce rekonstrukce se tak dostávala do rozporu s jednoznačným požadavkem Benátské charty, že „restaurování se musí zastavit, kde začíná hypotéza“. A směsici poznání i hypotéz bylo v následném projektu rekonstrukce obětováno skutečně mnoho – konstrukce, články, stavební prvky i detaily, za jejichž uchování by se dnešní i tehdejší památkáři v jiné situaci bili do posledního dechu. Šlo například o barokní klenby přízemí a trémové stropy v patrech, krásný barokní vstupní portál s bohatě řezanými vraty, o krásný štukový reliéf v jeho nadpraží, o němž kdysi psal pražský německý básník Johanes Urzidil, o řadu rokokových dveří, kvalitních oken a dalších řemeslných prvků, jakož i téměř všechny nestředověké omítky stavby (fakt, že vybrané prvky jako například klasicistní nástěnné malby krajin byly transferovány a jiné detaily deponovány do depozitáře v Bohnicích, nevyváží ztrátu přirozeného uplatnění těchto prvků in situ).

Projekt rekonstrukce se jistě nerodil lehce. I v rámci rozhodnutí o návratu ke středověké podobě domu se v něm střetla dvě názorová křídla. Jedno, reprezentované vysoce erudovanými znalci středověké architektury Josefem Hyzlerem a Janem Mukem, usilovalo o zcela důslednou, v plné plasticitě provedenou rekonstrukci průčelí. Její realizace by ovšem znamenala úplné zničení originálních, v torzech dochovaných původních částí fasády. Díky autoritě ředitele SÚPPOP Vladimíra Novotného, původně skeptického i k oprávněnosti myšlenky evokace hypotetické atiky domu¹⁷⁾, zvítězil názor, že originál musí být úzkostlivě respektován a výsledný celek musí být chápán jako výslednice náročného současného výtvarného procesu.¹⁸⁾

V rámci nevratného rozhodnutí o rekonstrukci to byla jediná přijatelná, byť jak se ukázalo, nesmírně obtížná cesta. Musím vydat svědectví, že při její realizaci konali Josef Mayer a Jiří Blažej skutečné divy obětavosti, píle a památkového altruismu. Musíme vzít v úvahu, že akce byla realizována v dnes již naštěstí téměř nepochopitelném stavu naprostého úpadku a „zdivočení“ stavební výroby. Zatímco tehdejší Pražský stavební podnik měl přinejmenším dobrou vůli a podával nesporně dobově nadstandardní výkony, bylo u některých subdodavatelů, například kamenických prací zcela běžné, že si nepřesně přečetli projekt a vyrobili nově vytesané prvky buď ve větším rozsahu než bylo požadováno, nebo v nepřesném detailu (například profilace ostění doplňovaných oken a portálů). V takových situacích si ovšem daleko více cenili vlastní nepřesné práce než dochovaných originálních prototypů a usilovali „zahladit stopy“ svého fušerství tím, že originál prostě zlikvidovali a osadili svou nepřesnou kopii. Josef Mayer byl na stavbě téměř každý den. Byl to energický a nebojácný památkář schopný vyvolat velký kravál; přesto nebylo v jeho moci řadě takto způsobených ztrát zabránit.¹⁹⁾ V kontrastu s těmito vysilujícími zápasy byla jeho vynikající spolupráce s restaurátorem Jiřím Blažejem, který plně sdílel jeho obrovské zaujetí společně řešeným úkolem. Bez Jiřího Blažeje, jeho vynikajícího znalectví a nesmírné trpělivosti i zasvěcené představivosti při identifikaci, anastylóze a tvorbě spolehlivých kresebných rekonstrukcí by akce určitě skončila kulturním fiaskem.

Dlužno říci, že to byli opět restaurátoři, tentokrát Blažejem doporučení sochaři Bradna a Novotný, kdo akci zachránili v jejím nejkritičtější momentě. Ten nastal v r. 1985, když byly sejmuty podlahy lešení, aby bylo možné shlédnout průčelí domu po ukončení práce kameníků na rekonstrukci rozsáhlých ploch kvádrového líce stavby v nadezdívce a v místech

zrušených mladších otvorů. Živě si vzpomínám, jaký šok tato prohlídka pro zúčastněnou odbornou komisi znamenala. Fasádu, korunovanou tvrdou betonovou atikou, tvořila naprosto neorganická, chaotická koláž fragmentů originální architektonické struktury, neúplné a téměř nečitelné a nesmírně tvrdě působících ploch nových kvádrů, s původními fragmenty opticky naprosto nespojených. Celek působil z estetického hlediska zcela katastrofálně.

Výtvarné fiasko takového stupně, u tak prestižní stavby navíc situované na nejvýznamnějším pražském náměstí, bylo nepřijatelné. Památková teorie zde byla v koncích, nemohla řešit, ba spíše se stávala brzdou v řešení problému, který se náhle přesunul z odborné do ryze výtvarné polohy. V této vpravdě překerní situaci zachránili prestiž české památkové péče již připomenutí restaurátoři – sochaři Jan Bradna a Jiří Novotný. Mohu-li, ve vší skromnosti, připomenout svůj osobní, jinak velmi skromný přínos u této akce, pak, vedle důsledného trvání na anastylóze a nepřenášení do Městského muzea žádných fragmentů stavby (například svorníku se sluncem v horní kapli), to byl můj podnět, odvozený ze zkušeností z paralelně probíhající obnovy ambitu kláštera sv. Anežky: navrhl jsem, aby se restaurátoři pokusili náznakově vyjádřit na doplněných plochách kvádrového zdiva původní architektonickou kompozici a článkoví pomocí negativního, jakoby odlámaného otisku. Tento podnět restaurátoři provedli s mimořádnou brilancí, podobně jako povrchovou úpravu ploch nového zdiva. To po jejich zásahu zůstalo plně rozlišitelné od originálních částí průčelí, ale přestalo působit svou brutální, nepříjemně kontrastní tvrdostí.²⁰⁾

Po tomto ohlédnutí se za průběhem obnovy domu U zvonu, ohlédnutí povýtce osobním, bych se na závěr pokusil, z hlediska tématu našeho setkání, o určitou rekapitulaci toho, které chyby a která neúspěšně podstoupená rizika z ní činí dodnes akci velmi kontroverzní.

Nemohu dostatečně zdůraznit, že hlavní chyba se stala již v 60. letech ve fázi průzkumu stavby. Ten jakoby ilustroval varování kdysi vyslovené Břetislavem Štormem, že průzkum, který není součástí promyšlené památkové koncepce, památku poškozuje a že odkrývání časem pod omítkou zchoulostivělých kamenných článků historické stavby je nešvar, který je může odsoudit k zániku.²¹⁾ Po provedeném plošném odstranění mladších, z dnešního pohledu hodnotných omítek, byly odhalené gotické fragmenty a zdivo téměř deset let ponechány na tehdy obzvlášť agresivním pražském ovzduší. Byly vystaveny účinku kyselých dešťů, což se projevilo na úbytku jejich originální hmotné substance. I při periodickém ošetřování je pravděpodobné, že k úbytku bude docházet i v budoucnu.

Za druhou chybu nelze než označit rozhodnutí rekonstruovat sice nejhodnotnější, časově však velmi vzdálenou vývojovou fázi památky, o níž naše poznání dodnes zůstává neúplné. Akce tak, již ve fázi přípravy, vědomě porušila Benátskou chartu a to jak v principu, že rekonstrukce nesmí vycházet z pouhých hypotéz, tak v principu (probojovaném již na počátku 20. století), že puristická stylová jednotu se nesmí stát cílem konzervační akce.

Třetí kardinální chybou bylo nedocenění okolnosti, jak zásadní význam má úroveň a stupeň disciplinovanosti rekonstrukci provádějící stavební výroby pro možnost uchování v originále hodnot, kvůli nimž se vlastně celá akce realizovala. Obnova domu U zvonu tak ve své selhávající složce stavební, příkře kontrastující se složkou restaurátorskou, zrcadlí bídu, ale i nesporné přednosti české památkové péče 70. a 80. let 20. století. Je na nás, abychom rozvíjeli přednosti a vyvarovali se chyb, které tato mimořádně závažná akce obzvlášť názorně ilustruje.

Poznámky:

1. Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc: Dictionnaire raisonné de l'architecture Française, Paris 1854 – 1868, VIII (1866), s. 14 a n. Český překlad vybraných pasáží viz Petr Kroupa, Základní principy památkové péče? (Detektivní pátrání), Zprávy památkové péče, 61, 2001, str. 301 a n.
2. John Ruskin, The Seven Lamps of Architecture, London 1851 – 1853. Viz též Petr Kroupa, cit. v pozn. 1, s. 303 a n.
3. Georg Dehio, Denkmalschutz und Denkmalpflege im 19. Jahrhundert, Strassburg, 1905
4. Alois Riegel, Moderní památková péče (český překlad Ivo Hlobil a Tomáš Hlobil), NPÚ, Praha 2003

5. Viz k tomu např. Zdeněk Wirth, Vývoj zásad a praxe ochrany památek v období 1800 – 1950, Umění, V, 1957, str. 105- 1156; dále Břetislav Štorm, Péče o památky architektury a cesty její myšlenkové koncepce, Zprávy památkové péče, XIX, 1959, str. 57 – 68.
6. Úvahy Václava Wagnera zveřejňované v odborných časopisech byly poprvé souborně vydány v r. 1947; nové úplné vydání viz Václav Wagner, Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana, NPÚ, Praha 2005
7. Viz k tomu Josef Štulc, K ožívání romantických koncepcí a puristických metod při sanaci a komplexní obnově stavebních památek, Památky a příroda 9, 1984, str. 129 – 142
8. Tehdejší osmdesátimilionová vládní rozpočtová rezerva, každoročně od r. 1973 uvolňovaná na obnovu památek, byla většinou spotřebována na nesmyslně drahé, dotčené památky v jejich autenticitě těžce poškozující sanační akce, jakými bylo vybetonování podzemních chodeb a prostor pod městskými památkovými rezervacemi nebo betonářská sanace městských hradeb a hradních zřícenin. Viz též pozn. 7.
9. Josef Štulc, K současnému stavu metodologie, údržby a obnovy stavebních památek, Památky a příroda, 12, 1987, str. 129 – 147. Problému rekonstrukce se věnovala v téže době ve svých pozoruhodných úvahách Milena Radová, nyní Hauserová. Viz Milena Radová, Koncepce památkového zásahu do stavebního díla, její úloha a východiska, Zprávy památkové péče, 12, 1987, str. 1 – 9; 65 – 75
10. Josef Štulc, Autenticita památky a problém její rekonstrukce, K současným problémům péče o památky, sborník příspěvků z cyklu přednášek Dobroslava Líbala a jeho hostů, Praha 1997, s. 28 – 33. Autenticitě ve vztahu ke komplexu hodnot památky se ve znamenité studii věnuje Vojtěch Lásk, Hodnota, autenticita a integrita stavebního díla minulosti – teorie a praxe, Památky středních Čech, 14, 2000, str. 1 – 25. Připomenout je třeba i bohatě dokladovanou studii Petra Kroupy, Čas a autenticita památky, Zprávy památkové péče, 64, 2004, str. 431 – 442. V mezinárodním kontextu se několikrát k tomuto tématu vyslovil Jukka Jokilehto. Nejnověji ve filozoficko-historické studii Jukka Jokilehto, Considerations on Authenticity and Integrity in World Heritage Kontext, City et Time, 2, 2006m, s. 1 – 16
11. Sherban Cantacuzino, Heritage and Social Changes, IC OMOS News, 7, 1997
12. Stavebnímu a výtvarnému vývoji domu je věnována velmi obsažná stať Josefa Mayera, Dům U bílého zvonu na Staroměstském náměstí v Praze, Umění, 36, 1988, č. 2, str. 97 – 126
13. Na Menclův zdrženlivý postoj mě svého času upozornil zesnulý kolega ing.arch. Aleš Vošahlík, který se jednání o koncepci obnovy domu zúčastňoval
14. Sondážní průzkum fasád domu provedli v l. 1964 – 65 pracovníci SÚRPMO Josef Hyzler a Jan Muk, interiéru, do r. 1968, Josef Mayer. Viz Josef Mayer, Dům U kamenného zvonu na Staroměstském náměstí, Muzejní a vlastivědná práce, 32, 1994, č. 2, s. 65 - 89.
15. Jiří Škabrada, Michael Rykl, Byt ve druhém patře věže domu U zvonu, Zprávy památkové péče, 56, 1996, str. 12 – 16, dále Jiří Blažej, Ještě jednou o bytu ve druhém patře věže domu U zvonu, Zprávy památkové péče, 56, 1996, str. 198
16. Antonie Charvátová, Josef Mayer, Geometrická kompozice průčelí domu U zvonu na Staroměstském náměstí v Praze, Umění, 21, 1974, str. 8 – 17
17. Nemohu si odpustit, abych nevzpomenul na až anekdotický příběh, který se váže k rozhodování o vybudování atiky. V r. 1974 navštívili autoři geometrického rozboru fasády (viz pozn. 16) ředitele SÚPPOP Vladimíra Novotného a dlouho jej přesvědčovali, že na podkladě jejich rozboru dům musel mít atiku (na Sadelerově prospektu Prahy z r. 1606 není zobrazena!) a že by měla být proto zrekonstruována. Velmi inteligentní a zároveň velmi diktátorský Novotný, který mne pověřil pořízením zápisu, během výkladu nevěřicně a nespokojeně „pufal“. Evidentně se chystal návrh zamítnout. V tom však dr. Mayera doplnil zástupce PIS (tehdy předpokládaného budoucího uživatele památky), který uvedl, že atika vhodně zakryje okno, které

potřebují ve střeše k osvětlení podkrovní místnosti. Tím se bezděčně dotknul charakteristické vlastnosti Novotného - jeho až devótního přitakávání funkční reanimaci a modernizaci památek jíž byl ochoten vše obětovat. „Stařec“, jak jsme mu tehdy říkali, v tom okamžiku změnil názor a prohlásil: „Nu, když tady doktorovi atika vyšla v tom jeho geometrickém rozboru, tak ať se tam postaví“. A bylo rozhodnuto.

18. Novotný se pojetí rekonstrukce domu U zvonu dotkl ve své studii Oprávněnost rekonstrukce, Památky a příroda, 2, 1977, s. 386 – 390

19. Například když zjistil, že „zmizelo“ ze dvou třetin původně in situ dochované ostění gotického oratorního okénka v západní stěně kaple 1. patra domu, donutil stavbu, že za jeho dozoru vyhozené části originálního ostění celý den hledala na skládce suti. Bohužel, dohledal se již jen originální středový pilířek, který byl vrácen na původní místo namísto již osazené kopie.

20. Viz k tomu Jan Bradna, Dům U kamenného zvonu. Hodnocení restaurátorské práce z odstupuj patnácti let, Zprávy památkové péče, 59, 1999, str. 227 – 232

21. Břetislav Štorm, Základy péče o stavební památky, Praha, 1965, str. 53.

Doc.PhDr. Josef Štulc
Národní památkový ústav, ústřední pracoviště
E-mail: stulc@up.npu.cz